

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Bakalářská práce

Praha 2022

Vyjednávání identity neslyšících v komunitním centru Znakovárna

Negotiation of deaf identity within community centre Znakovárna

Autorka:

Tereza Frélichová

Vedoucí práce:

Mgr. Martin Heřmanský, Ph. D.

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a souhlasím s jejím eventuálním zveřejněním v tištěné nebo elektronické podobě.

V Praze dne 15.6 2022

.....

Tereza Frélichová podpis

PODĚKOVÁNÍ:

Na tomto místě bych ráda poděkovala svému vedoucímu práce Mgr. Martinu Heřmanskému, Ph. D. za odborné vedení a podporu, při zpracování mé bakalářské práce. Moje poděkování patří všem, kteří mi při výzkumu byly nápomocní, ale největší díky patří mému drahému příteli Davidovi, který se se mnou aktivně podílel na výzkumu a působil jako překladatel a tlumočnick při mém etnografickém výzkumu.

ABSTRAKT

Práce se zabývá tématem vyjednávání identity neslyšících v rámci komunitního centra Znakovárna. Teoreticky bude práce ukotvena v napětí mezi vymečováním neslyšících jako zdravotně znevýhodněných pomocí konceptu sociální choroby Roberta F. Murphyho na straně jedné a jako jazykové menšiny, případně komunity sdílející pocit sounáležitosti na straně druhé. Toto napětí, manifestované a vyjednávané na mnoha úrovních, bude sledováno jak ve vztahu k jednotlivým aktérům, tak ke Znakovárně jako korporované skupině. Práce bude založena na etnografickém výzkumu, jež bude kombinovat zúčastněné pozorování komunitního centra s polostrukturovanými rozhovory s vybranými významnými aktéry a online data z vybraných sociálních medií spojených s komunitním centrem a jeho aktéry.

Klíčová slova:

Znakovárna, komunitní centrum, komunita neslyšících, identita

ABSTRACT

The thesis deals with the topic of negotiating the identity of the deaf within the community center Znakovárna. Theoretically, the work will be anchored in the tension between defining the deaf as handicapped by the concept of social illness of Robert F. Murphy on the one hand and as a linguistic minority or community sharing a sense of belonging on the other. This tension, manifested and negotiated at many levels, will be observed both in relation to individuals and to Znakovárna as a corporate group. The work will be based on ethnographic research, which will combine participatory observation of the community center with semi-structured interviews with selected important actors and online data from selected social media associated with the community center and its actors.

Key words:

Znakovárna, community centre, deaf Community, identity

OBSAH

1.	ÚVOD.....	7
2.	TEORETICKÉ UKOTVENÍ VÝZKUMU	9
2.1.	IDENTITA JAKO PROBLEMATICKÝ POJEM.....	9
2.1.1.	ESENCIALISMUS.....	9
2.2.	IDENTIFIKACE	10
2.2.1.	SIMMELOVO PRAVIDLO A SKUPINOVÉ USPOŘÁDÁNÍ.....	12
2.3.	ZNOVUPROMÝŠLENÍ KONCEPTU IDENTITY	13
2.4.	DEAF STUDIES.....	14
2.5.	ZÁKLADNÍ KONCEPTY DEAF STUDIES	16
2.5.1.	KULTURA NESLYŠÍCÍCH.....	16
2.5.2.	DEAF CULTURE	17
2.5.3.	KOMUNITA NESLYŠÍCÍCH.....	17
2.5.4.	DEAF HOOD.....	18
2.5.5.	N/n	18
2.6.	IDENTITA V KONTEXTU DEAF STUDIES.....	19
2.7.	REFLEXE TEORETICKÝCH KONCEPTŮ	20
2.8.	SOCIÁLNÍ KATEGORIZACE: NEMOC JAKO SOCIÁLNÍ CHOROBA	22
3.	METODOLOGIE VÝZKUMU	24
3.1.	VÝZKUMNÝ PROBLÉM A VÝZKUMNÉ OTÁZKY.....	24
3.2.	KVALITATIVNÍ STRATEGIE VÝZKUMU	25
3.3.	TERÉN	26
3.4.	ZÚČASTNĚNÉ POZOROVÁNÍ.....	27
3.5.	ONLINE DATA	28
3.6.	ROZHOVORY.....	29
3.7.	VÝBĚR ZKOUMANÉHO VZORKU	30
3.8.	ANALYTICKÉ POSTUPY.....	31
3.9.	REFLEXE VÝZKUMU	32
3.10.	ETIKA	34
3.10.1.	ANONYMIZACE.....	35
4.	EMPIRICKÁ ČÁST	36
4.1.	ZAČÁTKY.....	36
4.2.	VE SKLEPĚ.....	38
4.3.	PROSTOR	40

4.4.	KOMUNIKACE NAPŘÍČ PROSTOREM	41
4.4.1.	TRANSPARENTNOST	42
4.5.	PŘEDNÁŠKA: TÉMA ZNAKOVÁRNA	42
4.6.	DISKUSE VE ZNAKOVÉM JAZYCE	44
4.7.	OBJEDNÁVKY	45
4.8.	VOLNÁ ZÁBAVA	45
6.	CO Z TOHO PLYNE?.....	47
6.1.	ZNAKOVÝ JAZYK A PROSTOR	48
6.2.	INFORMACE.....	50
6.2.1.	VLIV VYSOKOŠKOLSKÉHO PROSTŘEDÍ.....	52
7.	IDENTIFIKACE	53
7.1.	KLASIFIKACE PRVNÍHO STUPNĚ.....	53
7.2.	KLASIFIKACE DRUHÉHO STUPNĚ n/N	56
8.	ZÁVĚR	60
9.	ZDROJE	63

1. ÚVOD

„Barva neslyšících je tyrkysová. Z jakého důvodu? Je to jednoduché. Někdo říká, že je tyrkysová spíš do zelena a někdo zase že je spíš do modra. Každý na to má jiný názor. Všichni se dohadují, jestli je to modrá nebo zelená, a to je přesně komunita neslyšících“ (Wirth, 42 let, zakladatel Znakovárny a vyučující na ÚJKN).

Má bakalářská práce se zabývá problematikou neslyšících aktérů pohybujících se okolo pražského komunitního centra Znakovárna. Konkrétně se pak práce, v rámci již zmíněného centra, soustřeďuje na téma vyjednávání identity neslyšících. Ráda bych zde v úvodu předložila jasnou, všezahrnující definici, kterou bych mohla neslyšícího člověka jednoduše charakterizovat, ale jak jsem se mohla sama přesvědčit, jednak v souvislosti se zpracováváním odborné literatury, ale také na základě získaných poznatků z vlastního výzkumu, definice většiny komplexních fenoménů nebo skupin aktérů není jednoduchou a jednoznačnou záležitostí. Pro objasnění této skutečnosti odkazující na rozmanitost, se kterou jsem se v souvislosti s neslyšícími aktéry setkala, jsem začátkem úvodu použila metaforu o tyrkysové barvě užitou Janem Wirthem, zakladatelem Znakovárny, při našem prvním rozhovoru.

Úskalí, která se pojí s definováním neslyšícího člověka, převážně na základně zdravotního hlediska podrobně v práci rozeberu. V této úvodní části tak pouze zdůrazním, že zmíněná skupina, která byla středem zájmu mého výzkumu, užívala jako primární komunikační prostředek výhradně znakový jazyk. Z toho pak plyne, že komunitní centrum je primárně určeno pro neslyšící a předpokládá se, že také slyšící návštěvníci budou znakový jazyk do jisté míry ovládat.

Všichni aktéři, kteří se na mém výzkumu podíleli, komunitní centrum dobře znají a ve většině případů ho také pravidelně navštěvují. Někteří se dokonce podíleli na založení tohoto centra, nebo se dodnes aktivně zapojují, nebo pomáhají při realizaci událostí organizovaných právě Znakovárnou. Jedná se tedy o velice zásadní sjednocující prvek, ale zároveň také konkrétní fyzický prostor, ve kterém dochází k sociálním interakcím mezi aktéry.

Ve své práci nejprve podrobně rozeberu fenomén identity, jehož vhodné užití je pro mou práci stěžejní. Identita stejně jako kultura se totiž postupem času stala problematickou vzhledem k jejímu vrstevnatému a nejednoznačnému charakteru. Představím tedy v prvních

kapitolách práce tato problematika úskalí a detailně popíšu pojetí identifikace, jehož autorem je Thomas Hylland Eriksen (2007). Právě skrze tuto perspektivu budu totiž v práci zkoumanou skupinu nahlížet.

Jelikož se pohybuji v oblasti Deaf Studies, je nutností i tuto vědeckou sféru částečně poodkrýt. Představím tak některé základní koncepty z této oblasti týkající se fenoménu neslyšících, ale především se v práci zaměřím na jevy související s identitou neslyšících. Primárně jsem se rozhodla popsat pojetí identity u Carol Paddenové (1989) a koncept neslyšícího člověka jakožto člena určité etnické skupiny u Harlana Lana (2013). Tyto koncepty pak následně v práci kriticky zhodnotím s přihlédnutím ke konceptům, které pojímají fenomény související s problematickou identitou v oblasti sociokulturní antropologie. Zároveň tyto koncepty dopomohou k nastínění situace, ve které se v teoretické rovině v souvislosti s neslyšícími aktéry pohybuji.

Dále se pak budu v práci zabývat problematikou dichotomie mezi vnímáním neslyšících, jakožto zdravotně znevýhodněných, ze strany dominantní slyšící společnosti a sebeidentifikací samotných neslyšících aktérů. Při zkoumání kategorizace neslyšících ze strany dominantní společnosti v práci využiji koncept sociální choroby Roberta F. Murphyho (1998), který stojí v opozici vůči pojmání neslyšících jakožto jazykové menšiny, případně komunity sdílející pocit sounáležitosti. Toto napětí budu nahlížet z různých úhlů pohledu. Jednak ho budu zkoumat ve vztahu k jednotlivým neslyšícím aktérům, ale také ke Znakovárně jako takové.

Původním záměrem bylo založit práci primárně na etnografickém výzkumu v kombinaci s polostrukturovanými rozhovory s vybranými neslyšícími aktéry, které by byly všechny simultánně tlumočeny. Vzhledem k neblahým okolnostem, které zahrnovaly koronavirovou situaci, dočasné pozastavení fungování centra z ekonomických důvodů a také válku na Ukrajině, jsem byla nucena původní plán přehodnotit a práci postavit především na rozhovorech s aktéry. Částečně jsem pak také využila online data. Ty však spíše doplňovaly stěžejní techniky tvorby dat, které probíhaly v reálném světě.

I přes všechny vzniklé komplikace jsem se však rozhodla téma neslyšících zpracovat. Domnívám se, že se jedná o téma velice komplexní a rozmanité, ale především dostatečně neprobádané, a to doufám, že by se mohlo do budoucna změnit.

2. TEORETICKÉ UKOTVENÍ VÝZKUMU

2.1. IDENTITA JAKO PROBLEMATICKÝ POJEM

„V sociální antropologii snad není jiná oblast, která by se těšila tak velké pozornosti širší veřejnosti jako je specializace zabývající se studiem identity“ (Eriksen, 2007, s. 64). Jak uvádí Eriksen pojem „identita“ proniká až za hranice akademické obce a stává se probíraným tématem i v běžné praxi. Velice pravděpodobně se tak s tímto fenoménem mnozí, alespoň jednou v životě setkali. Můžeme tak nabýt dojmu, že se jedná sice o nejasnou, ale přesto přítomnou skutečnost. Můžeme se domnívat, že se jedná o něco, co se přirozeně vyskytuje v rámci různých skupin nebo společenstev lidí. Pojem identita, je však mnohem komplexnější a vrstevnatější fenomén. V průběhu času se o identitu zajímalo velké množství odborníků a vyvstalo tak velké množství definic. Snaha o univerzální definici fenoménu je problematizována podstatou samotného pojmu, ale také rychle se proměňující společností, která přichází se stále novými způsoby, jak chápat sociální realitu.

2.1.1. ESENCIALISMUS

V oblasti etnografie, a také histografie, se s pojmem setkáváme v 19. století a v první polovině 20. století. V tomto období byla prosazována představa, že je nutno rozpoznat rozdílné vlastnosti, které jsou pro určitou skupinu specifické a odlišují ji od ostatních skupin. Na základě těchto rysů, které je možné objektivně zachytit, je pak ke skupině přístupováno a stávají se společným jmenovatelem této skupiny. Takováto perspektiva byla svého času silně ovlivněna etnickým nacionalismem a koloniálním rasismem (Barša, 2006)

V sociologickém slovníku, který byl vydán koncem dvacátého století, bychom se setkaly například s vymezením identity jako „Bezprostředního vnímání vlastní stejnosti a kontinuity v čase a s tím spojené vnímání, že i jiní poznávají tuto stejnost a kontinuitu“ (Geist, 1992). Identita je tedy vnímána jako něco pevně daného, hluboce zakořeněného v nitru lidské bytosti. Ve vědecké sféře se v tomto kontextu můžeme setkat s termínem esencialismus. Toto esencialistické pojetí předpokládá tajemné jádro, určitou esenciální vlastnost (Paleček, 2008). Esence je pak vnímána jako součást člověka. Identita je pojímána jako něco, co mají skupiny přirozeně společné nebo o to usilují.

KONSTRUKTIVISMUS

Později se objevuje nové pojetí identity, které bude stěžejní i pro osvětlení výzkumného problému, uvedeného v mé práci. Tímto pojetím je míněn sociální konstruktivismus. Identita již není nahlížena jako statická, zakořeněná někde hluboko v nitru lidské bytosti nebo v jádru sociální skupiny. Již zde není podporováno přesvědčení, že takové jádro je možné odhalit pomocí introspekce či za pomoci vnějšího pozorování. Sociální svět, jak název napovídá, je konstruován skrze významy, které jsou vyjednávány v interakcích mezi lidmi (Barša, 2006). Identita je vnímána jako něco, co je neustále vyjednáváno, reformováno, jako pojem, který nemá jasně vymezené hranice a je utvářen v průběhu sociálních procesů (Brubaker a Cooper, 2000).

2.2. IDENTIFIKACE

Ve své práci jsem se rozhodla vycházet primárně z pojetí identifikace, se kterým se setkáváme v díle: „*Rozumět identitě*“ od autora Thomase Hyllanda Eriksena. V tomto pojetí je identita vnímána jako cíl, který je ale v neustálém pohybu. U určitého společenství lidí dochází ke snahám ohraničit sama sebe jako skupinu, a zároveň dochází ke snahám vybudovat si vlastní charakteristickou „kulturu“. Skupina se však může identifikovat až ve chvíli, kdy jsou vyzdviženy rozdíly vůči skupině jiné. Rozdíly pak mohou být různého charakteru, jejich konstruování je závislé na mnoha faktorech (Eriksen, 2007).

Eriksen proto zavádí koncept identifikace. Tento koncept vnímá jako neustále se vyvíjející proces, který je zároveň vyjednáván členy určité skupiny. Nejedná se tedy o věc, kterou mohou skupiny vlastnit či nevlastnit (Eriksen, 2008). Jevy, které mohou být pojímány jako konstruující prvky identifikace jsou velice různorodé. Různí autoři přikládají důležitost různým aspektům, ale i přesto můžeme nalézt opakující se pojmy jako např. jazyk, příbuzenství, etnicita, věk, sexuální orientace, pohlaví. Všechny tyto aspekty mohou za určitých podmínek umožnit aktérovi pociťovat příslušnost ke skupině. Záleží jednak na vnitřních vlivech týkajících se samotného aktéra, ale také na vlivech vnějších (Eriksen, 2008).

V kontextu společenství neslyšících aktérů bude mít jazyk pravděpodobně větší váhu při konstruování identity neslyšícího člověka, než-li např. sexuální orientace. O jazyk, jako stěžejní aspekt při konstruování identity, se opírá mimo jiné David Evans. Dle Evanse je identita tvořena právě jazykem a s jeho pomocí je pak následně

vyjadřována. Vnímá jazyk jako lidskou zkušenost, která je konstruována v sociálních interakcích, a právě vnějším světem je zároveň utvářena. (Shivairová, Kajanová, Mrhálek, 2021). Pokud bychom však identifikaci postavily pouze na jazyku, který je bez pochyby velice důležitý, stačit to pravděpodobně nebude. To, co totiž v praxi hraje mimo jiné velkou roli, nejsou rozdíly jako takové, ale také vzájemné vztahy mezi aktéry a to, jak jsou tyto vztahy chápány členy skupiny (Eriksen, 2008).

Zajímavé je, že stěžejní jsou pouze ty rozdíly, které jsou skupinou vyhodnoceny jako relevantní. Lidé pak jednají jako by tyto rozdíly skutečně existovaly. V případě neslyšících můžeme však nalézt jeden zjevný a nepopiratelný fakt, který není pouze smyšleným „rozdílem“, a to hluchotu. Nicméně i porucha sluchového aparátu se dá nahlížet různými způsoby. Kromě neslyšících od narození, jsou zde také jedinci s kochleárním implantátem nebo jedinci, kteří přišli o sluch v průběhu života, a tak se nám snahy o jasnou definici „hluchoty“ začnou také komplikovat.

Jeden z možných způsobů, jak na hluchotu nahlížet je například pojetí, se kterým se setkáme u Charlotte Baker-Shenka a Dennise Cokelyho (1980). Autoři vnímají stav sluchu, jako možné kritérium, od kterého se odvíjí intenzita sdíleného pocitu sounáležitosti ke skupině neslyšících. Tento pohled si v další části práce blíže popíšeme. V této chvíli je důležité, že nahlíží na stav sluchu jako na spektrum spíše než na danou skutečnost.

Eriksen dále hovoří o relačním a situačním charakteru identifikace. Identifikace se děje v procesu, při kterém vnímáme podobnosti a rozdílnosti vůči někomu jinému. Důležitým momentem je zde kontrast. Identifikace se neustále proměňuje v závislosti na tom, ke komu se zrovna vztahujeme (Eriksen, 2008). V případě neslyšících bude pravděpodobně velký rozdíl, pokud se bude jedinec vymezovat vůči jinému neslyšícímu, a pokud se bude vymezovat vůči slyšícímu člověku, který neovládá znakový jazyk. To je možná příliš černobílý příklad, který poukazuje převážně na jazykovou bariéru mezi jedinci. Zajímavějším příkladem by mohla být interakce mezi neslyšícím, který např. vyrůstal v rodině slyšících a byl veden k odezírání a užívání mluveného jazyka s neslyšícím, který je zvyklý používat převážně znakový jazyk a pohybuje se pouze ve skupině neslyšících.

Identita není pouze otázkou volby jedince „jak se identifikuji“, její součástí je také to „s kým mě ztotožňují druzí“. Na jedné straně je tedy identita zvolená a na straně druhé

identita vnucená. Individuální volba jedince je vždy závislá na vnějším útlaku (Eriksen, 2008). V práci budu tuto skutečnost vymezovat pomocí pojmu: sebeidentifikace a kategorizace. Sebe-identifikace bude představovat prosazování zvolené skupinové identity, kterou si aktér sám vybral. Jedná se o vnitřní, ale zároveň sociální proces, který vyžaduje přítomnost vnějšího publika. Sociální kategorizace, pak bude využívána ve smyslu, v jakém jsou aktéři definováni druhými (Jenkins, 2014).

2.2.1. SIMMELOVO PRAVIDLO A SKUPINOVÉ USPOŘÁDÁNÍ

Soudržnost skupiny se odvíjí od míry vnějšího tlaku, jak jsem již zmiňovala. Simmelovo pravidlo pak osvětluje, od čeho se odvíjí silný či slabý pocit příslušnosti k dané skupině. Pokud se jedinec již od brzkého věku setkává s útlakem skupiny, ke které přináleží nebo do které se narodil je pravděpodobné, že bude mít jasně definovanou identitu. Tedy intenzita pocitu přináležení ke skupině vychází z intenzity vnějšího tlaku (Eriksen, 2008). Ve chvíli, kdy je konflikt utišen, vazby mezi členy skupiny začnou být oslabovány.

Tento vnější tlak ze strany majority by však byl opět nedostačujícím faktorem pro komplexní uchopení identifikace. Skupiny se totiž dále vyznačují vnitřním uspořádáním. To je postaveno na vzájemných závazcích členů skupiny, jejich vztazích a pocitu loajality, které jsou pociťovány všemi. Dále musí skupina jedinci něco nabízet, nemusí se jednat pouze o ekonomické zaopatření, v případě neslyšících to může být mimo jiné možnost svobodné komunikace a přístup k informacím. V rámci skupiny musí proudit zdroje, jinak nemůže plnohodnotně fungovat. Součástí vnitřního uspořádání je pak také struktura autorit, která se stará o obecné fungování skupiny. Jako uvádí Eriksen „*Skupina musí mít důvod své vlastní existence a ten také obhájit*“ (Eriksen, 2008, s. 75).

2.3. ZNOVUPROMÝŠLENÍ KONCEPTU IDENTITY

Jelikož se na pojem „identita“ zaměřovala akademická obec i široká veřejnost po velice dlouhou dobu, kromě velkého množství definic se v průběhu času vynořilo také velké množství textů, které koncept kritizují jako (např. Paleček, 2005; Handler, 1994)

Ovšem kritika, na kterou je nejvíce odkazováno je text od autorů Brubakera a Coopera. Výzkumníci vnímají koncept jako problematický i v případě, že je na něj nahlíženo z konstruktivistického hlediska. V textu upozorňují na to, že koncept se v tomto pojetí stává příliš proměnlivým, nestabilním, nestálým. Dokonce navrhuji zavedení nových pojmů, které budou vhodnější. Pojmy, které budou odolnější vůči možným protichůdným interpretacím (Brubaker, Cooper 2000). Mezi tyto pojmy patří „identification“ a „categorization“, které souvisejí s procesuálním a aktivním charakterem identity, dále pak „self-understanding“ a „social location“ tyto termíny upozorňují na aktéřské jednání, „Commonality, connectedness, groupness“ pak zdůrazňují přináležení k určité skupině a s tím související pocit solidarity (Brubaker a Cooper 2000).

Brubakerův a Cooperův text je velice přínosným právě z důvodu, že takovéto rozčlenění komplexního fenoménu, jako je „identita“ na jednotlivé části může sloužit jako vhodná pomůcka při snaze lépe porozumět. Můžeme si na základě jejich rozboru upřesnit představu o tom, na jaké fragmenty můžeme potencionálně identitu rozdělit a co všechno může být její součástí.

Ve své práci jsem se rozhodla primárně využívat pojem „Identifikace“, který bude funkční z toho hlediska, že lépe zastupuje tu povahu jevu, která odkazuje na její dynamický a aktivní charakter. Velice pravděpodobně však ve své práci budu zmiňovat i pojem „Identita“ a to ve dvou případech. Prvním je skutečnost, že aktéři, kteří se dorozumívají ve znakovém jazyce pravděpodobně nebudou dané termíny rozlišovat nebo využijí pouze jeden z těchto fenoménů. Pokud budu tedy reprodukovat některé události nebo myšlenky z emické perspektivy, může být tento termín opakovaně využíván. Druhým případem pak bude kapitola, ve které jsem se snažila nastínit teoretické koncepty z vědecké oblasti Deaf studies, která se touto problematikou začala posledních deset let také intenzivně zabývat. V těchto konceptech se stále budeme setkávat s využitím pojmu „identita“.

Peregrin v jiné souvislosti připodobnil vědecké pojmy k nástrojům, které jsou používány při tvorbě map. Mým nástrojem se v tomto kontextu stane právě pojem identifikace. „*Mapy kreslíme proto, abychom se vyznali v krajině či městě. Mohou nám ulehčit život či život*

znepříjemnit. A přitom tomu není tak, že mapa bude tím užitečnější, čím realističtěji postihuje to, co mapuje.. naopak, mapa musí zjednodušovat (Paleček, 2008). Doufám, že i v případě mého výzkumného problému povedou zvolené pojmy převážně k lepšímu porozumění terénu a zkoumanému jevu.

2.4. DEAF STUDIES

Jelikož se v práci zaměřuji na skupinu aktérů, kteří se pohybují okolo komunitního centra Znakovárna a většina těchto jednotlivců je buď neslyšící nebo využívá znakový jazyk, je důležité si přiblížit, kdo může být neslyšící člověk a zároveň představit vědeckou oblast, která se problematikou neslyšících zabývá.

Definovat neslyšícího člověka je vlastně mnohem zapeklitější úkol, než se může na první pohled zdát. Jako první by nám mohlo vyvstat na mysl, že se jedná o člověka, který se vyznačuje určitou poruchou sluchového aparátu, tedy laicky řečeno, že se jedná o člověka, který neslyší. Následujícím krokem by pak mohlo být definování míry ztráty sluchu, tedy vytvoření hranice, která představuje mezník a pokud je jedincem překročena, můžeme ho označit za neslyšícího člověka. Je to velice pravděpodobně jedna z možností, jak by se dalo neslyšícího člověka definovat, a také k tomu většina dřívějších publikací intuitivně tíhla (Fajfrová, 2016)

Nicméně i oblast Deaf studies se vyvíjela stejně jako jiné vědecké oblasti, a tak se v dnešní době setkáváme s novými přístupy, jak na neslyšící jedince nahlížet. V těchto novodobějších pojetích se setkáváme s napětím nebo dichotomií mezi dvěma protichůdnými přístupy při zkoumání společenství neslyšících. Na straně jedné je přístup, který nahlíží na neslyšící z klinicko-patologického hlediska a na straně druhé přístup, který na jedince nahlíží z hlediska kulturního. S touto dichotomií se setkáváme poprvé u Bakerové a Cokelyho (1999).

Vůči tomu to původnímu přístupu, který nahlížel na neslyšící jako na jedince se zdravotním postižením, handicapem v podobě hluchoty se vymezuje např. Paddenové (1989) a Lane (2013), jejich texty popíšu podrobněji dále. S tímto medicínským nebo také audiologickým přístupem se setkáme např. u Blair (1985), Davise (1986) nebo Quigleyho (1979). Jedná se spíše o starší literaturu z oblasti medicíny, pedagogiky nebo lingvistiky i dnes se však můžeme s takovým to přístupem setkat převážně v psychologických textech.

Tento přímočarý náhled na problematiku může být ve zmíněných publikacích pravděpodobně způsoben také povahou vědecké oblasti (Fajfrová, 2016).

Tento přístup však postupně začíná být upozadován a v reakci na něj vyvstává přístup nový. Hluchota přestává být v těchto nových konceptech vnímána jako deviantní vybočení od normy ustanovené dominantní společností, ale spíše jako kulturní odlišnost (Macurová, 2001). Tento přístup pak vede ke zdůrazňování odlišností mezi slyšícími a neslyšícími aktéry. Sluchová vada, tak v tomto případě přestává být stěžejní nebo jedinou charakteristikou neslyšícího člověka, dá se říct, že je do jisté míry opomíjena. Paddenová (1989) ve své definice kultury neslyšících, částečně z textů vlivného amerického antropologa Clifforda Geertze.

Je zajímavé, že texty Clifforda Geertze jsou využívány nikoliv ke zdůrazňování skutečnosti, že hranice mezi lidmi jsou nejasné, že se prolínají a mísí, ale právě za účelem upozornit na „kulturní“ rozdíly, které jsou v kontextu neslyšících pokládány za zcela přirozené. V oblasti sociokulturní antropologie tak dochází k opačným snahám upozornit na nesamozřejmost hranic mezi skupinami. Je sice zdůrazňována existence rozdílů mezi skupinami, ale ve stejné míře jsou také uváděny prvky, které jsou lidem společné. V případě Paddenové (1989), Lana (2005) nebo Glickama (1993) dochází však spíše ke snahám poukázat na odlišnosti neslyšících vůči dominantní společnosti, snaží se definovat kulturu neslyšících a legitimizovat její existenci.

Samozřejmě bychom se setkali ještě s dalšími možnými způsoby, jak na problematiku neslyšících nahlížet mimo jiné hledisko jazykové. Tento koncept upřednostňuje důležitost znakového jazyka jako hlavního definičního specifika. Neslyšící jsou v tomto pojetí označováni jako jazyková menšina (Sandler, 2008). I přesto, že je jistě jazyk pro neslyšící velice důležitý, pozbývají tyto teoretické koncepty důraz na oblast sociálního jednání a společenských interakcí. Dalším problémem je ten, že jedinec, který má osvojený znakový jazyk a chová k němu blízký vztah, se přesto za neslyšícího pokládat nemusí (Fajfrová, 2016).

Představením těchto způsobů uvažování o neslyšících jsem ve své práci uvedla, abych poukázala na rozmanitost, s jakou se i v tomto případě můžeme setkat. V mé práci však bude stěžejní především napětí mezi medicínskou a kulturním perspektivou. Jelikož se pokusím v empirické části rozvést otázky na téma identity neslyšícího člověka, kde se domnívám, že bude hrát velkou roli právě hledisko kulturní z pohledu samotných aktérů,

tedy v případě emické perspektivy. Domnívám se, že medicínskou perspektivu pak naopak může částečně přebírat i dominantní společnost, která svou kategorizací může do určité míry ovlivňovat pevnost vazeb skupiny neslyšících.

2.5. ZÁKLADNÍ KONCEPTY DEAF STUDIES

2.5.1. KULTURA NESLYŠÍCÍCH

Průkopnickým dílem v novém pojetí neslyšících aktérů je mimo jiné pravděpodobně „Deaf community and the Culture of Deaf People“ od autorky Carol Paddenové. Jelikož jako jedna z prvních začala uvažovat o neslyšících jako o jedincích, kteří se mohou stát součástí „Deaf Culture“ hned po narození, pokud vyrůstají v rodině neslyšících a mohou se tak od rodičů naučit znakový jazyk. Dle Paddenové se takto jedinci stávají součástí komunity neslyšících a osvojují si jejich kulturu již od brzkého věku a s tím související respekt ke znakovému jazyku, důležitost rodinných a „komunitních“ vazeb. Dále mluví o tom, že jedinec musí projít procesem enkulturace, aby mohl být začleněn do tohoto společenství (Padden, 1989).

Obecná definice kultury, v pojetí Paddenové, zahrnuje soubor naučených vzorců chování jedinců, kteří využívají společný jazyk, vyznávají stejné hodnoty a tradice. Kultura v tomto pojetí obsahuje hodnoty a názory, sociální praxe se pak odehrává v rámci komunity. Definice, která se týká přímo neslyšících, tedy „Deaf Culture“ je založena na určitých specifických aspektech, které se u neslyšících aktérů objevují (Padden, 1989).

Právě zde se v kontextu neslyšících začíná aktivně využívat pojem „kultura“ a „komunita“ neslyšících. V oblasti sociokulturní antropologie se jedná, v případě pojmu „kultura“ stejně jako u identity, o velice problematický pojem, který si prošel intenzívním vývojem a v posledních letech je také terčem mnoha kritik př. Abu-Lughod (2008) nebo Tošner (2012). V tomto případě zde však vyvstává ještě další problém, a to problém překladu. „Deaf Culture“ je nejen u Paddenové, ale i u jiných autorů popisujících neslyšící v americkém prostředí, užíváno jako pojem zahrnující jak „kulturu“, tak „komunitu“ neslyšících. Dochází zde ke splývání těchto dvou pojmů. V publikacích v českém jazyce se však naopak setkáváme s rozlišováním těchto pojmů. Jelikož je mnoho prvků přebíráno právě z amerických publikací, může někdy docházet k posunu významu.

V oblasti Deaf studies se v novějších publikacích setkáváme s dalšími pojmy, které se často opakují, zároveň byly při rozhovorech zmiňovány přímo neslyšícími informátory. Proto jsem se rozhodla je velice stručně představit a vysvětlit jejich význam.

2.5.2. DEAF CULTURE

Poprvé se s pojmem Deaf culture v překladu Kultura Neslyšících setkáváme ve vědecké sféře přibližně v 70 letech. Předchůdcem tohoto pojmu byla např. „subkultura“, „komunitní život neslyšících“ nebo „sociální aspekty hluchoty“. Tento termín byl v kontextu neslyšících poprvé použit v USA Williamem Stokolem v roce 1965 (Ladd, 2003).

Paddenová pak vychází ve svém pojetí tohoto komplexního fenoménu z myšlenek amerického antropologa Clifforda Geertze. Paddenová uvádí obecnou definici kultury, ve které zdůrazňuje vliv sdílených významů na chování člověka. Poté přichází s definicí „kultury amerických neslyšících“, kde členy této kultury vymezuje na základě společného shodného chování, typického pro neslyšící, užívání znakového jazyka, sdílení stejných názorů na sebe samé (Padden, 1989)

2.5.3. KOMUNITA NESLYŠÍCÍCH

Tento termín se objevuje jednak v akademických textech, ale zároveň byl nedávno také převeden do znakového jazyka. Jeho předchůdcem byl např. „DEAF-WORLD“ v překladu jako NESLYŠÍCÍ + SVĚT. Tento termín byl v americkém znakovém jazyce poprvé použit Benem Bahanem. Toto označení bylo záměrně vytvořeno jako opozice ke slovu „HEARING-WORLD“ v americkém znakovém jazyce jako SLYŠÍCÍ + SVĚT. Postupně je však pojem nahrazován termínem „DEAF-COMMUNITY“ v překladu NESLYŠÍCÍ + KOMUNITA. Pravděpodobně se původní pojem „DEAF-WORLD“ opustil, jelikož byli neslyšící vnímáni vždy v kontrastu se slyšícími lidmi (Lane, 2003).

S již konkrétnější definicí tohoto pojmu se setkáme v tomto znění „*Komunita Neslyšících zahrnuje všechny neslyšící a nedoslýchavé osoby, které sdílejí společný jazyk, zkušenost, hodnoty a způsob, kterým komunikují mezi sebou a se slyšící většinou.*“ (Baker a Padden, 1978, s. 4). Na tuto definici komunity neslyšících reaguje později Lane, který tvrdí, že takovéto homogenní označení může způsobovat politické rozepře, navrhuje pohlížet na Neslyšící jako na skupinu mnoha komunit (Lane, 2003)

2.5.4. DEAF HOOD

Deafhood poprvé používá Ladd v roce 1993, v češtině zatím není tento pojem přeložen, mohl by být chápán jako „bytí Neslyšícím“ (Ladd, 2003). Deafhood je popisová jako hledání pozitivního pohledu na sebe sama jako neslyšícího člověka. Deafhood je prezentován jako kontrast proti hluchotě (deafness). *„Deafhood není neměnný zdravotní stav jako hluchota. Představuje proces – boj, kterým prochází každé Neslyšící dítě, každá Neslyšící rodina, každý Neslyšící dospělý, aby sami sobě i ostatním osvětlili svou existenci na světě“* (Ladd, 2003, s. 3)

2.5.5. N/n

Pojem neslyšící s malým n, poukazuje převážně na sluchovou ztrátu, zahrnuje tedy mnohem širší spektrum jedinců a nesouvisí se sebeidentifikací, dle Paddenové neslyšící s malým n nejsou součástí „kultury“ neslyšících. „Kultura neslyšících“ totiž zahrnuje ty jedince, kteří sami sebe identifikují jako Neslyšící s velkým N, kteří jsou v tomto kontextu pojímáni jako zástupci kulturně-jazykové menšiny. (Padden, 1989)

2.6. IDENTITA V KONTEXTU DEAF STUDIES

V oblasti Deaf studies se o identitě začalo uvažovat až ve druhé polovině 20. století. Do té doby se v otázkách neslyšících zájem soustřeďoval převážně na lingvistickou stránku jazyka nebo na vzdělávání neslyšících dětí.

Autor, který se o identitu neslyšících jako jeden z prvních začal aktivně zabývat je Neil Glickman. V jeho pojetí se setkáváme s vnímáním neslyšících jako jedinců, kteří jsou součástí menšiny. Jedinci si procházejí shodnými psychologickými procesy během svého vývoje, a tedy i během dospívání. Glickman popisuje čtyři fáze „kulturní“ identity neslyšících, které jsou vzájemně propojené. Tyto fáze dělí na kulturně slyšící, kulturně marginální, kulturně vyhraněnou a bikulturní fázi (Glickman, 1993).

Kulturně slyšící jedinec je popisován jako někdo, kdo nahlíží na ztrátu sluchu jako na zdravotní postižení, které je nutno léčit či rehabilitovat za pomoci kompenzačních pomůcek. Dle autora se s touto identitou setkávají jak u slyšících jedinců, tak neslyšících. Dochází ke snahám neslyšících se distancovat od skupiny neslyšících a začlenit se, co nejvíce do majoritní společnosti slyšících. Kulturně marginální pak popisuje jako jedince, kteří žijí na pomezí světa slyšících i neslyšících. Dle autora je v tomto případě pro jedince problematické se identifikovat s jakoukoliv skupinou. V případě Kulturně vyhraněného jedince, dochází k pocit'ování příslušnosti výhradně ke komunitě neslyšících. Může docházet dokonce k odmítání mluveného jazyka a upřednostňování znakového jazyka, jako jediného vhodného komunikačního prostředku. Dochází k odmítání kompenzačních pomůcek, jako je např. kochleární implantát. Může se jednat o dočasnou fázi. V bikulturní fázi je pak identita dle autora jasně vymezená, hluchota je chápána jako kulturní odlišnost. Nositel takovéto identity, využívá jak znakový jazyk, tak mluvený nebo psaný (Glickman, 1993).

Dennise Cokelyho a Charlotte Bakerovou-Shenkovou (1999) jsem již v textu zmiňovala v souvislosti s pojmáním hluchoty nikoliv jako pevně dané skutečnosti, ale spíše jako určitého spektra. Identitu neslyšícího jedince, v publikaci autoři znázorňují za pomoci „diagramu kulturní identifikace neslyšících“. V jádře jsou umístěny osoby, které pocit'ují silný pocit sounáležitosti, identifikují se s komunitou neslyšících. Na Periferii jsou pak jedinci, kteří mají s neslyšícími buď malou spojitost nebo žádnou spojitost. V tomto diagramu autoři uvádění opět určité aspekty, které souvisejí s identifikací ke skupině neslyšících a to: audiologický aspekt, sociální aspekt, jazykový aspekt, politický aspekt (Dirksen, Bauman a kol., 2008).

U Harlana Lana (2013) se pak setkáváme s dalším velice významným pojetím identity neslyšícího člověka. Laneovo specifikum je fakt, využívá pro uchopení problematiky pojem etnicity. Ve spojitosti s pocitem sounáležitosti ke skupině, hovoří o různých aspektech, které se na tomto pocitu podílejí a to např. kolektivní jméno, normy chování, hodnoty, zvyky, specifický jazyk, umění a samozřejmě historie. Explicitně využívá pojem „eticita Neslyšících“, jednak pro osvětlení stěžejních aspektů při konstruování identity neslyšícího jedince, ale také z důvodu vymezení jádra komunity neslyšících. Jádra, které zmiňovali právě i Dennis Cokely a Charlotte Bakerová-Shenková ve svém diagramu kulturní identifikace neslyšících. Dochází zde ke snaze poukázat na silný vztah, který dle autora aktéři pociťují k jazyku, kultuře, historii a tradicím (Dirksen, Bauman a kol., 2008). Vidíme, že tato stěžejní díla, jsou velice často propojená a vzájemně na sebe navazují nebo reagují.

Dodnes probíhají debaty na téma identity neslyšících, konkrétně kdo je či není součástí neslyšících, zda-li je jazyk stěžejním atributem příslušnosti k této skupině, do jaké míry je identita neslyšících založena na jejich společné zkušenosti a pocitu marginalizace. Právě Dirksen a Bauman výrazně zdůrazňují zkušenost, kterou mají neslyšící společnou, a to silný pocit útlaku ze strany slyšící většinové společnosti a každodennost prostupující životy neslyšících v podobě komunikačních obtíží (Dirksen, Bauman a kol., 2008).

2.7. REFLEXE TEORETICKÝCH KONCEPTŮ

Představit tyto konkrétní koncepty jsem ve své práci rozhodla z několika důvodů. Nejedná se o prostý výčet obecných teoretických uchopení. Když se totiž na tyto teoretické koncepty podíváme z hlediska sociokulturní antropologie nalezneme v nich několik úskalí. U Dennise Cokelyho a Charlotte Bakerové - Shenkové se totiž může stát součástí společenství neslyšících také slyšící člověk, i když třeba obtížněji než neslyšící jedinec, pokud splňuje určité podmínky, i přesto však nebude tvořit středové jádro. U Paddenové se dokonce setkáváme s názorem, že slyšící se stát plnohodnotnými členy neslyšící komunity nemohou, právě z důvodu absence silné zkušenosti, kterou nikdy nebudou schopni pocítit stejně jako člověk neslyšící. Oba přístupy vnímají pojem „kultury“ spíše staticky, nezdůrazňují diachronní hledisko, ani dynamickou povahu jevu. Pracují s představou pevně vymezeného jádra, což opět evokuje rigidnost nebo stagnaci.

V případě uchopení identity neslyšících prostřednictvím pojmu „eticity“ se kterým se setkáváme u Harlana Lana (2013), je možná problém se samotným využitím pojmu

„eticita“. Respektive dřívější užívání pojmu etnicita se vyznačovalo silnými tendencemi explicitně rozlišovat mezi tím, kdo představuje Insidera a kdo outsidera, zdůrazňovalo napětí mezi My a Oni. To pak mohlo dopomáhat k vymezování sociálních hranic nebo jednoduše tvořit stereotypy o určitých skupinách (Eriksen, 2008).

Zlom v tomto užívání pojmu „eticita“ pak představuje studie od Frederika Bartha (1969), ve které se autorovi podařilo určitým způsobem revitalizovat tento pojem. Dochází v jeho pojetí k rozlišení mezi etnickými skupinami a kulturou. Zdůrazňuje, že skupiny nejsou izolované a udržování hranic mezi skupinami je nesamozřejmé, i přesto že jsou skupiny navzájem v neustálém intenzivním kontaktu. Dle Bartha jsou etnické skupiny definovány hranicemi, nikoliv tedy kulturními artefakty (Barth, 1998). Na tomto příkladu můžeme vidět potenciální problém, ke kterému může docházet při míšení významu „Deaf culture“, který se objevuje právě v amerických publikacích zabývajících se identitou neslyšících, jak jsem již zmiňovala více.

V sociokulturní antropologii tak dochází ke snahám oprostit se od statického, nehybného vnímání etnicity nebo se ho zbavit úplně. Naopak jsou zde tendence k zamezování „groupismu“, tedy k vnímání hranic mezi skupinami jako uzavřenými. Dochází ke snahám zamezit předpokladu, že existence těchto skupin je reálná (Brubaker, 2004).

V Deaf studies je tento pojem paradoxně využíván se záměrem upozornit na odlišnosti této skupiny, na její specifčnost a uzavřenost vůči slyšícím jedincům, což může být částečně chápáno jako reakce na tendence původního, medicinského přístupu, skrze který byly neslyšící aktéři v minulosti ve vědecké oblasti nahlíženi jako zdravotně postižení. Přičemž se jedná o přístup, se kterým se dle Lana a dalších autorů neslyšící neztotožňují, jelikož mají odlišný hodnotový systém (Lane, 2013).

To samozřejmě neznamená, že by publikace od Carol Paddenové (1989) nebo Harlana Laneho (2013) nebyly v kontextu Deaf studies velice důležitými průkopnickými díly v pojmání identity neslyšících. Stále nám musí zůstat na paměti, že se jedná o jiné vědecké oblasti a také zcela nový způsob pojmání tohoto fenoménu. Příkladem může být právě Carol Paddenová, která se pohybuje primárně v oblasti lingvistiky a zároveň celý život vyrůstala v rodině neslyšících, tedy znakový jazyk a společenství neslyšících je pro ni součástí každodenní reality. Určitě bude svět neslyšících vnímat z jiné perspektivy než například někdo, kdo se o znakový jazyk začal zajímat až v pozdější fázi života.

Další z důvodů, proč jsem se rozhodla tyto publikace ve své práci představit, přirozeně vyplývá z mého výzkumného problému a celkového zaměření práce. Ve výzkumu se totiž soustřeďuji na skupinu neslyšících, která se pohybuje okolo komunitního centra Znakovárna. Znakovárna, jak blíže popíšu v empirické části práce, je silně propojena s oborem „čeština v komunikaci neslyšících“ na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Několik vyučujících buď do Znakovárny pravidelně dochází nebo byli částečně spoluzakladateli centra. Několik návštěvníků Znakovárny se o tomto centru dozvědělo právě skrze tento studijní obor, i z důvodu např. tlumočnické praxe. S tímto výběrem konceptů, který má sloužit jako nástroj k uchopení identity neslyšících nebo jejich „kultury“ bychom se setkali právě i na oboru „čeština v komunikaci neslyšících“. Domnívám se, že tak mohou částečně ovlivňovat nebo inspirovat pohled na identitu neslyšících, kteří Znakovárnu navštěvují.

2.8. SOCIÁLNÍ KATEGORIZACE: NEMOC JAKO SOCIÁLNÍ CHOROBA

V první kapitole této práce jsem hovořila o pojmu identita, kde jsem vycházela primárně z teoretických konceptů Thomase Hyllanda Eriksena. Zmiňovala jsem také dvě síly, které se při procesu identifikace vyjevují, tedy identitu zvolenou a vnucenou. S tím pak souvisí, že soudržnost skupiny a pocit sounáležitosti do jisté míry závislý na vnějším útlaku (Eriksen, 2008). Pro tyto dvě kritéria identifikace budu využívat pojem sebeidentifikace a kategorizace. Sebeidentifikaci neslyšících aktérů se pokusím prozkoumat převážně v empirické části práce, ale jak pohlížet nebo prostřednictvím čeho rozumět sociální kategorizaci v kontextu neslyšících se pokusím nastínit v této části.

Kdo nebo co tedy představuje mocnou entitu, která kategorizuje neslyšící jedince, respektive kdo jsou ti, co definují? V tomto případě bude tuto pozici zastávat dominantní společnost. Respektive určité postoje dominantní společnosti, vůči kterým se pak někteří neslyšící vymezují a domnívám se, že právě tyto aspekty pak tvoří faktory podílející se na identitě neslyšícího člověka nebo na představě o tom, co by identita neslyšícího člověka mohla být.

Robert Murphy (1998) ve své knize popisuje vlastní zkušenost se závažnou chorobou, která ve své konečné fázi zapříčinila ochrnutí celého jeho těla. Snaží se v knize přiblížit sociální podmínky fyzicky postižených a poukázat na dopady, které může mít nemoc na sociální život jedince.

Jsem si samozřejmě vědoma, že kvadruplegie je mnohem závažnější zdravotní komplikace, která nutně staví člověka do pozice, kdy je víceméně ve všech ohledech svého života závislý na pomoci druhých. Neslyšící jedinec může v životě až na některé bariéry, většinou jazykové, fungovat bez větších obtíží. Nicméně majoritní společnost, pokud nedisponuje vědomostmi o neslyšících nebo např. neovládá znakový jazyk, pravděpodobně vnímá hluchotu stejně jako jiné nemoci nebo zdravotní znevýhodnění.

Hluchota stejně jako i jiné zdravotní komplikace mohou člověka postihnout v jakémkoliv věku, v jakékoliv fázi života a napříč všemi sociálními vrstvami, a právě toto specifikum má povahu sociální. „*Nezávisle na tom, kdo jsme nebo jak jsme se do naší situace dostali, zdraví lidé se k tělesně postiženým chovají vždy úplně stejně*“ (Murphy, 1998, s. 13). Nezáleží na tom, jestli sami neslyšící patří nebo nepatří do kategorie zdravotně postižených, společnost se tak k nim přesto může vztahovat a nemoc je pak v tomto kontextu definována společensky a kulturně daným významem, jak uvádí Murphy jedná se o „sociální chorobu“ (Murphy, 1998).

Při takovém to vnímání nemocných nebo zdravotně znevýhodněných hraje stěžejní roli tělo. Lidé berou své tělo, které vykazuje v obecnějším měřítku dobré zdraví jako něco samozřejmého: vidí, jedí, dýchají a také slyší. Mají fungující orgány, na kterých staví své vědomí toho, kdo a co jsou. Tyto orgány jsou pak také nástroje, s jejichž pomocí se potýkají s realitou nebo jí konstruují (Murphy, 1998). Právě i případ neslyšících může být většinovou společností vnímán jako situace, kdy určitý tělesný nástroj nefunguje, tak jak by předpokládala obecná norma.

Ve chvíli, kdy je takto na neslyšící nahlíženo a je rozdělováno mezi těmi „zdravými“ a „nemocnými“, se začnou sociální vztahy mezi těmito lidmi komplikovat. Sociální vztahy mezi jedinci jsou naplněny napětím nebo se jeví jako neobratné či problematické. Obě skupiny vstupují do sociální arény s pokřivenou perspektivou o tom druhém (Murphy, 1998).

S touto situací pak souvisí, že neslyšící aktéři mají omezenou volbu socializace v běžném životě. Pokud se neslyšící rozhodne komunikovat s jedincem, který neumí znakový jazyk nebo není obeznámen s postupy, jak s neslyšícím komunikovat, pravděpodobně bude interakce velice problematickou záležitostí. Z tohoto omezování, pak plyne přesvědčení dominantní společnosti, že se jedná o zdravotní postižení, jako každé jiné i přesto, že jsou tyto situace důsledek, ale zároveň i příčinou.

3. METODOLOGIE VÝZKUMU

3.1. VÝZKUMNÝ PROBLÉM A VÝZKUMNÉ OTÁZKY

Na problematiku neslyšících jsem se tedy rozhodla nahlížet v závislosti na uvedených teoretických konceptech. Na jedné straně budou teorie sloužit jako nástroj, který mi bude poskytovat konceptuální a pojmový aparát pro uchopení zkoumaného jevu. Do této kategorie teoretických konceptů, které mi budou při výzkumu „*východiskem, průvodcem a interpretačním rámcem*“ (Novotná, 2019, s. 265) bude patřit Eriksenovo pojetí identity a Murphyho teorie nemoci jako sociální choroby.

Na straně druhé jsem v práci uvedla také teoretické koncepty, ze kterých nebudu primárně vycházet, při uchopování zkoumané reality, ale spíše mají představovat jakou si reprezentaci některých často využívaných postojů v oblasti deaf studies. Jedná se primárně o pojetí identity neslyšících u Carol Paddenové (1989) nebo koncept neslyšícího člověka jakožto člena určité etnické skupiny u Harlana Lana (2013). Tyto koncepty slouží spíše k nastínění situace, ve které se v teoretické rovině v souvislosti s neslyšícími aktéry pohybují. Dále tyto práce zaznamenávají určité napětí, ke kterému dochází mezi neslyšícími a slyšícími lidmi a v závaznosti na tuto skutečnost pak vytyčují definice pevně dané, ucelené představy identity neslyšícího člověka. I přesto, že bychom z pohledu sociokulturní antropologie v těchto teoretických konceptech našly nemnohá úskalí, mohou být tato pojetí nástrojem k lepšímu porozumění zkoumané reality.

Výběr těchto zvolených konceptů se v průběhu mého výzkumu dynamicky vyvíjel. S některými koncepty jsem se seznámila již před zahájením výzkumu a posléze v návaznosti na stále nově vznikající poznatky, jsem další teorie přidávala již během procesu výzkumu. Často jsem byla nucena některé teoretické koncepty přehodnotit nebo dokonce zcela vynechat. Čím více jsem se totiž seznamovala se zkoumaným terénem, tím více se začaly vyjevovat skutečnosti na které zvolené teoretické koncepty nedokázaly odpovědět, a tak bylo nutné je přehodnotit. Postupně jsem teorie ustálila, ale přesto jsem je zpětně částečně revidovala. Snažila jsem se vyhnout tomu, abych při interpretaci výzkumných zjištění ohýbala žitou praxi aktérů k obrazu svému, tak aby seděla do předpřipravených teoretických rámců. Snažila jsem se o jakousi symbiózu mezi reálnou zkušeností neslyšících aktérů a zvolenými teoretickými koncepty.

S tím pak samozřejmě souvisel i vývoj stanovených výzkumných otázek. Mým původním záměrem bylo jednoduše mapovat principy organizace jednoho pražského komunitního centra Znakovárny. Tedy sledovat komunitní centrum primárně určené pro neslyšící jedince, často pocházejících z okolí Prahy. Již při prvních debatách, které jsem vedla s mým gatekeeperem, jsem ale zjistila, že kromě toho, že komunitní centrum v momentální chvíli ztratilo své fyzické místo, se zde vyjevuje jiný fascinující fenomén, který se skrýval pod povrchem mého původního výzkumného záměru.

Postupně jsem se tedy rozhodla spíše než na konkrétní místo, které jsem ani neměla v určité chvíli k dispozici, zaměřit na skupinu neslyšících, která komunitní centrum pravidelně navštěvovala a stále byly jejich zájmy se Znakovárny určitým způsobem spojeny. Konkrétně jsem se tedy rozhodla zaměřit na fenomén vyjednávání identity neslyšícího člověka v rámci komunitního centra Znakovárna. Prozkoumat, zdali existuje nějaká spojitost mezi pojmáním identity neslyšících, které byly uvedeny ve výše zmíněných publikacích a žitou praxí aktérů. S tím pak souvisí již zmíněné napětí mezi slyšícími a neslyšícími lidmi, jestli a případně do jaké míry může toto napětí ovlivňovat identitu neslyšícího člověka a jakou roli při vyjednávání identity neslyšících hraje fyzický prostor. Zároveň jsem se pokusila toto napětí, manifestované a vyjednávané na mnoha úrovních sledovat jak ve vztahu k jednotlivým aktérům, tak ke Znakovárně jako korporované skupině. Mým cílem bylo alespoň se pokusit porozumět zkoumanému prostředí a jevům, ke kterým mezi jednotlivými aktéry dochází.

Přesné znění hlavních výzkumných otázek jsem tedy nakonec sestavila takto: Jaké síly mohou působit na konstrukci identity neslyšících, kteří se pohybují okolo komunitního centra Znakovárna? Jakým způsobem dochází k vyjednávání identity neslyšících a jakou zde hraje roli fyzický prostor?

3.2. KVALITATIVNÍ STRATEGIE VÝZKUMU

Jak jsem se postupně hlouběji a hlouběji nořila do tématu souvisejícího se světem neslyšících a uvědomila jsem si, že zcela jistě je toto problematika, kterou budu chtít dále ve své práci prozkoumávat, snažila jsem se nalézt nějakou vhodnou metodologickou inspiraci, která by mi byla oporou v počátcích mého výzkumu. Hledala jsem práci, která by využívala metodu zúčastněného pozorování a zároveň se soustředovala na skupinu neslyšících aktérů.

Domnívám se totiž, že právě metoda zúčastněného pozorování umožňuje nejintenzivněji zakusit žitou realitu těch, které zkoumáme a získat tak přístup k aktérskému nebo emickému pohledu na daný zkoumaný jev. Zúčastněné pozorování nám tak zkoumanou praxi „*umožní nejen pozorovat, ale také se jí účastnit a zprostředkuje zkušenost tak, jako žádný jiný přístup, resp. technika*“ (Heřmanský, 2019, s. 382)

Bohužel jsem však takovou žádnou práci nenalezla. Velké množství prací bylo zaměřeno spíše na lingvistickou, pedagogickou nebo psychologickou stránku problematiky, od toho se také odvíjely zvolené metody tvorby dat těchto prací, které se domnívám, že by byly v mém případě nevyhovující. Jednalo se převážně o práce postavené na kvantitativních metodách výzkumu.

Byly zde však dvě výjimky, a to práce Kalousové (2012) a Fajfrové (2016). V těchto pracích jsou využívány metody kvalitativní strategie výzkumu, převážně však polostrukturované rozhovory vedené s neslyšícími aktéry. Výzkumy tedy nezahrnují metody terénního výzkumu. Musela jsem tedy inspiraci hledat jinde, jako přínosná se v tomto ohledu ukázala disertační práce Markéty Zandlové (2015). Její práce je sice zaměřena na Arumuny v Bulharsku, tedy se jedná o zcela jinou skupinu aktérů než ta, na kterou se soustřeďuji ve své práci, nicméně zpracování a tvorba dat využita ve zmíněné práci se mi zdála velice přínosnou i v tom ohledu, že jsem si byla schopna představit, jakým způsobem je možno pracovat s pojmem identita a jaké možnosti se nabízejí při zkoumání tohoto fenoménu v terénu.

3.3. TERÉN

Ve své práci se zaměřuji na neslyšící aktéry v souvislosti s Komunitním centrem Znakovárna. Když jsem však s výzkumem začínala, mým záměrem bylo zkoumat Znakovárnu, jako konkrétní fyzické místo situované v prostoru. Vypůjčím si definici, se kterou jsem se setkala v úvodu na oficiálních webových stránkách Znakovárny. Výstižně totiž představuje, mou prvotní představu o tomto terénu:

„Znakovárna je komunitní centrum, kde se nejen neslyšící mohou vzdělávat a rozvíjet sami sebe skrze svůj přirozený jazyk – český znakový jazyk – formou vzdělávacích seminářů, interaktivních přednášek, projekcí, diskusí na různá témata a mnoha dalších komunitních činností. Je to místo, kde se mohou neslyšící setkávat a zároveň

se dozvědět něco nového a rozšířit si znalosti a obzory. Znakovárna je samozřejmě otevřena i slyšícím zájemcům o jazyk a kulturu neslyšících“ (Znakovárna, z. s.).

Znakovárnu jsem tedy na základě těchto prvotních informací chtěla zkoumat jako prostor a sledovat fungování této organizace v praxi. V průběhu mého výzkumu však Znakovárna o svůj fyzický prostor přišla a přesunula se do online prostoru. Ze strany aktérů však docházelo k opakovaným snahám Znakovárnu obnovit.

S přihlédnutím k těmto okolnostem jsem se rozhodla zkoumat Znakovárnu nejen jako prostor fyzický nebo virtuální, ale především se zaměřit na neslyšící aktéry, kteří Znakovárnu v minulosti navštěvovali a jsou zároveň propojeni interpersonálními vazbami.

3.4. ZÚČASTNĚNÉ POZOROVÁNÍ

Rozhodla jsem se mou práci částečně postavit na etnografickém výzkumu, jelikož se domnívám, že právě tímto způsobem se mi podaří více do hloubky porozumět zkoumané realitě. Konkrétně jsem si pak zvolila jako techniku tvorby dat zúčastněné pozorování jakožto „*systematický popis událostí, chování a artefaktů v sociálním prostředí zvoleným pro výzkum*“ (Marshall, Rossman 1989, In Heřmanský, 2019, s. 355).

Zúčastněné pozorování je charakteristické tím, že my sami, jako výzkumníci se aktivně zapojujeme do konkrétních situací, které jsou zároveň středobodem našeho pozorování. Shrnout bychom to mohli takto „*zúčastněné pozorovat znamená jít do prostředí, jež chceme zkoumat, pobývat v něm, naučit se jazyk lidí, kteří v něm žijí*“ (Heřmanský, 2019, s. 355). To nám umožňuje více než pouze zaznamenávat prostá fakta o zkoumané realitě, ale zároveň je nám umožněno lépe porozumět tomu, proč lidé dělají to, co dělají, a jak tomuto chování sami aktéři rozumějí. Dále jsem se rozhodla tuto metodu výzkumu zároveň zkombinovat s polostrukturovanými rozhovory, které jsem vedla s vybranými významnými aktéry a online etnografií sociálních medií spojených s komunitním centrem a jeho aktéry.

Domnívám se, že právě tato kombinace zvolených výzkumných metod mi dopomohla k hlubšímu porozumění sociální realitě neslyšících aktérů. Měla jsem tak možnost skrze takto vytvořená data interpretovat jevy, které se v praxi odehrávali jednak ze své vlastní výzkumnické pozice, tedy z etické perspektivy, ale zároveň z perspektivy emické

(Heřmanský, 2019) to znamená z pohledu samotných aktérů, kteří se pohybují v prostředí komunitního centra.

Ačkoliv jsem chtěla zúčastněné pozorování učinit primární technikou tvorby dat, vzhledem k neblahým skutečnostem, které mne při mém výzkumu potkaly jsem nebyla schopna navštívit Znakovárnu tolikrát, kolikrát bych si představovala (detaily nastíním v pozdějších kapitolách práce). Musela jsem tedy přehodnotit původní záměr a vymyslet alternativní řešení tvorby dat. Jedné akce organizované Znakovárnou jsem se zúčastnila a zbylá data jsem čerpala z polostrukturovaných rozhovorů s neslyšícími aktéry. Dále jsem pak čerpala z obsahu sociálních medií, které úzce souvisely s komunitním centrem.

I přesto, že jsem zmíněnou akci navštívila pouze jednou, jedná se o velice důležitou součást mé práce, ve které se snažím nahlédnout do světa neslyšících aktérů, jakožto outsider. Jelikož se domnívám, že k tomu, abych byla schopna lépe porozumět zkoumané realitě, nuancím a podobnostem, které se v něm mohou objevit, je nejlepší cesta právě za pomoci zúčastněného pozorování, i přesto, že nuceně časově limitovaného.

Když mi byla, před několika měsíci, poskytnuta příležitost účastnit se jedné společenské události, na kterém byla většina účastníků převážně neslyšících a byly zde řešeny důležité otázky týkající se Znakovárny, snažila jsem se dění v prostoru pojímat, co nejpozorněji. Zároveň jsem se ale snažila mít neustále na paměti konkrétní cíle mého výzkumu, které jsem měla jako připomínku, napsány velkými tiskacími písmeny v poznámkovém bloku v podobě předem definovaných výzkumných otázek. Snažila jsem se tedy záměrně a systematicky pozorovat a z toho pak konstruovat logicky uspořádaný a velice detailní záznam v podobě terénních poznámek (Heřmanský, 2019).

3.5. ONLINE DATA

Online data v mé práci spíše doplňovaly stěžejní techniky tvorby, a to zúčastněné pozorování a polostrukturované rozhovory, které probíhaly v reálném světě, tedy mimo prostředí internetu.

Data jsem získávala ze společenských webových systémů, konkrétně facebookové stránky Znakovárny a potom oficiální webové stránky Znakovárny. Sledovala jsem, jak jsou tyto stránky organizovány a prezentovány, případně jakým způsobem jsou přizpůsobovány pro neslyšící uživatele. Kromě samotných příspěvků, které byly na web a facebookovou

stránku umístěny, jsem detailně procházela také komentářovou sekci. Potvrzovala jsem si tak výpovědi, některých mých neslyšících informátorů, jelikož součástí polostrukturovaných rozhovorů bylo také dotazování komunikačních partnerů na online prostor, na jeho výhody a nevýhody.

3.6. ROZHOVORY

Informátory, se kterými jsem měla tu možnost diskutovat danou problematiku týkající se světa neslyšících, lze rozdělit do tří kategorií. Do první kategorie by patřili neslyšící, které jsem měla tu možnost oslovit v průběhu výzkumu při mém zúčastněném pozorování na akci organizované Znakovárnou. Jednalo se o kratší polostrukturované rozhovory, ale přesto orientované v rámci určitého tématu. Takovéto rozhovory jsem vedla čtyřikrát. Sepsané obecné tematické okruhy se pak rozvíjely v závislosti na situaci a na subjektivním rozpoložení informátora. Většinou trvaly okolo 20 minut. Do druhé kategorie bych zařadila neslyšící informátory, které jsem kontaktovala prostřednictvím internetové komunikace a následně jsem se s nimi sešla buď osobně, nebo byl rozhovor realizován v online prostoru. Aktéři byli předem a detailněji seznámeni s tématem mé práce. Rozhovory byly i v tomto případě také polostrukturované, ale už byly o něco více zaměřené na cíle mého výzkumu. Z tohoto důvodu jsem také s informátory strávila více času. Tyto rozhovory jsem vedla dohromady třikrát a všechny trvaly okolo 45 minut. Do poslední kategorie patří pouze dva neslyšící informátoři, u kterých jsem na místo polostrukturovaného rozhovoru, převážně z důvodu problematických časových možností tlumočnicka, zvolila variantu předpřipraveného videozáznamu, na kterém byly nahrány konkrétní otázky vztahující se k mé práci. Informátoři pak vzápětí zaslali své video odpovědi ve znakovém jazyce. Videozáznam měl okolo 10 minut a odpovědi pak byly dlouhé přibližně 30 minut.

Přesná délka rozhovoru se vždy odvíjela od vstřícnosti informátora. Snažila jsem se vždy navodit pohodové prostředí, ve kterém se oba budeme cítit příjemně. Většina rozhovorů byla simultánně tlumočena a po detailní dohodě s informátory, také následně nahrávána na telefon. Odlišovaly se pouze poslední dva rozhovory, které byly zprostředkované prostřednictvím videozáznamu. V mé práci se objevují převážně polostrukturované rozhovory, ale také dva rozhovory strukturované, které měly však odlišný charakter, z již výše zmíněných důvodů.

I rozhovory, které byly spontánnější a k jejich realizaci docházelo přímo v terénu, vyžadovaly přípravu. Ta sloužila jednak jako prevence před možným odbočením od stanovených cílů výzkumu, ale především byla jakousi pomůckou pro tlumočnicka, který mi byl při každém rozhovoru po boku. Jak jsem již zmiňovala jednalo se o rozhovory, které byly simultánně tlumočené. Tlumočnick tak musel být jasně obeznámen s tématem a sám se na rozhovor řádně připravit. Ať už z důvodu slovní zásoby nebo obecné orientaci v problematice. Základní témata rozhovorů vždy souvisela nějakým způsobem s komunitou neslyšících nebo přímo se Znakovárnou. Nejprve se otázky točily okolo komunikačního partnera, jeho života a věcí, které za poslední dobu zažil, pak jsme se postupně dopracovávali k hlubším a komplexnějším otázkám. Takovým to způsobem probíhala většina rozhovorů.

Rozhovory byly situovány v restauraci, ve které probíhala již zmíněná akce, případně potom na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. V jednom případě jsem se dokonce s informátorem, z důvodu časové tísně, musela sejít v online prostoru za pomoci komunikačních technologií. S tlumočnickem jsme seděli v jedné místnosti, každý se svým elektronickým zařízením a následně jsme se spojili i s informátorem. Tento způsob komunikace byl problematický převážně z důvodu technických potíží. Pro mne a také tlumočnicka, bylo tak příjemnější vést rozhovor spíše „*tváří v tvář*“.

3.7. VÝBĚR ZKOUMANÉHO VZORKU

Kdybych měla popsat faktory, které mají informátoři podílející se na mém výzkumu společné, nebude se jednat o zdravotní hledisko aktérů, jak by možná mohlo jako první vyvstat na mysli. Jak už jsem totiž zmiňovala výše, ona sama definice neslyšícího člověka může být velice zavádějící. Můžeme ale říct, že všichni informátoři, kteří participovali na mém výzkumu, preferovali užívání znakového jazyka jako primárního komunikačního prostředku. Sice se vždy vyznačovali i určitou vadou sluchového aparátu, ale její rozsah mi nebyl znám. Záměrně jsem se během rozhovorů nepouštěla do podrobných zdravotních diagnóz, jelikož se domnívám, že kromě toho, že by se mohlo jednat o citlivé téma, kterému jsem nechtěla, aby byli informátoři nutně vystaveni, není tato skutečnost pro můj výzkum důležitá a zbytečně bych se tak přibližovala k výše uvedené medicínské perspektivě. Dalším pojítkem bylo povědomí o existenci komunity Neslyšících, které sdíleli všichni informátoři. Zároveň je pak spojovalo jedno konkrétní místo, a to komunitní centrum Znakovárna. Někteří se dokonce podíleli na založení Znakovárny, jiní toto centrum pravidelně

navštěvovali. Všichni informátoři, ale toto místo dobře znali, a právě to byl primární spojující atribut mých komunikačních partnerů.

Dohromady se tedy výzkumu aktivně zúčastnilo 7 informátorů a všichni využívali pouze znakový jazyk. Zastoupení bylo víceméně vyrovnané. Zúčastnily se čtyři ženy a tři muži. Věkové rozmezí se pohybovalo mezi osmnáctým a čtyřicátým rokem života. Všichni informátoři, kteří se na mém výzkumu podíleli, měli středoškolské nebo vysokoškolské vzdělání.

3.8. ANALYTICKÉ POSTUPY

Prohlubování vědění v dané problematice, a tedy i samotná tvorba dat probíhala zároveň s analýzou těchto nových zjištění. To znamená, že v průběhu mého výzkumu jsem neustále promýšlela a revidovala nově se vyskytující jevy. Toho jsem docílila tak, že jsem během pozorování vedla terénní poznámky. Měla jsem takto možnost zaznamenávat i některé neformální rozhovory, ke kterým při pozorování docházelo, a nebylo možno je nahrávat. Převážná většina mých rozhovorů však byla zaznamenávána na telefonní zařízení, samozřejmě vždy se souhlasem komunikačního partnera.

Nahrané rozhovory jsem přepisovala metodou doslovné transkripce. Při přepisu jsem zaznamenávala pouze slova ze záznamu. Doslovně jsem přepisovala to, co bylo řečeno (Zandlová, 2019). Legitimita dat, které jsem takto získávala, byla značně oslabována skutečností, že přepisované rozhovory byly do jednoho simultánně tlumočeny. To znamená, že nejprve bylo informátorovo sdělení přetlumočeno, poté nahráno a až v této podobě pak následně přepisováno. Mohlo, tak v některých případech dojít k posunu významu. Bylo třeba s těmito daty vždy pracovat s přihlédnutím na tuto problematickou skutečnost.

S daty, které jsem vytvořila v průběhu zúčastněného pozorování jsem pracovala následovně: Jevy, které jsem vyhodnotila jako legitimní jsem zaznamenávala v průběhu pozorování a poté jsem je přepisovala do terénních poznámek. Výsledkem pak bylo etnografické líčení událostí, sociálních interakcí mezi aktéry, nebo podrobný popis fyzického prostoru.

Terénní poznámky jsem pak následně částečně redukovala, tj. odstranila části, které nebyly podstatné, nevedly k dalšímu porozumění zkoumanému jevu, ani neodpovídaly na stanovené výzkumné otázky. Následně jsem se se k poznámkám neustále vracela a opakovaně jsem je pročetla a redukovala.

Takto zpracovaná data, jednak zredukované terénní poznámky a jednak přepisy rozhovorů, jsem poté segmentovala na určité tematické části. Snažila jsem se dodržovat časovou posloupnost a jasně si vymezovat, kde vystupují neslyšící aktéři, kde se naopak jedná spíše o interakce s tlumočnickem a části ve kterých jsem popisovala vlastní subjektivní pocity. Jednotlivé tematické oblasti jsem následně kódovala, tj. přidělila jim popisek, který vystihoval obsah daného segmentu, ale zároveň ho bylo možno použít i na další části rozčleněného textu (Novotná, 2019). Jednalo se převážně o kódy vytvářené induktivně, ale také tvořené na základě užitých teorií.

Takový to postup mi umožnil rozpoznávat v textu shodné, opakující se jevy nebo naopak takto vyvstaly jevy ojedinělé. Jelikož jsem získávala stále nové informace, bylo potřeba segmenty neustále porovnávat, zvažovat jim přidělené kódy. Někdy bylo nutno vytvořit zcela nový kód.

Postup, který jsem v práci opakovala zahrnoval zaznamenání rozhovoru, pak následný přepis, kódování, úpravy a analýzu vytvořeného textu. Takový to postup začal postupně odpovídat hermeneutickému kruhu, kde nové poznatky a postřehy vedly ke znovu prozkoumávání těch starých, které se začaly často ukazovat v novém světle (Fajfrová 2016).

3.9. REFLEXE VÝZKUMU

Při výzkumu jsem vycházela ze stanovených teoretických konceptů, které byly z důvodu zajištění kvality práce opakovaně konzultovány s vedoucím mé bakalářské práce, abych ale byla schopná odpovědět na mnou definované výzkumné otázky, musela jsem pracovat i s daty empirickými.

Rozhodovala jsem jak o tom, se kterými neslyšícími aktéry povedu rozhovor, tak také o podobě otázek, které při rozhovoru zazní. Posléze jsem také na základě svého uvážení analyzovala získaný materiál, kterým jsem prostřednictvím zvolených teoretických konceptů odpovídala na stanovené výzkumné otázky. Byla jsem si vědoma, že výzkumník je zároveň stěžejním výzkumným nástrojem a snažila jsem se proto být v tomto ohledu velice obezřetná a neustále reflektovat vlastní pozici ve výzkumu. Do jisté míry bude prezentovaná skutečnost vždy částečně subjektivní, ale snažila jsem se zastávat reflexivní postoj vůči sobě, zkoumanému prostředí, a také vůči neslyšícím aktérům. Zároveň jsem se zabývala také tím, jak může moje přítomnost v terénu zkoumané prostředí a s ním související aktéry ovlivňovat. Několik takových momentů popisuji v empirické části práce.

Pokud tedy přihlídneme ke skutečnostem, které jsem výše nastínila je nevyhnutelné explicitně přiznat mou situovanost a vymezit v rámci výzkumu pozici, kterou jsem zastávala (Heřmanský, 2019). Domnívám se, že aspekty jako např. věk, gender nebo sociální třída, neznevýhodňovaly mou výzkumnou pozici, právě naopak. Jelikož jsem výzkum prováděla v prostředí komunitního centra, které je spíše cíleno na mladší neslyšící aktéry, kteří měli často dosažený vyšší stupeň vzdělání, nepůsobila jsem v terénu nijak rušivým dojmem, naopak se domnívám, že mi pozice vysokoškolské studentky zaručovala v určitém ohledu výhodu. Snažila jsem se, ale přesto zaznamenávat data do terénního deníku viditelně, všem na očích, abych tak zároveň reprezentovala mou pozici výzkumníka. Z tohoto důvodu jsem také byla nucena několikrát odmítnout návrh na společnou konzumaci alkoholických nápojů. I to mě přesvědčilo o skutečnosti, že jsem byla v rámci možností vnímána aktéry autenticky.

Samozřejmě jsem si ale vědoma mnohých limitů, které má práce bez pochyby má. Jeden z těch nejvíce zjevných je především jazyk. Ideální případ by samozřejmě byl, kdybych dokonale ovládala znakový jazyk. Byla bych tak schopna s aktéry napřímo sama komunikovat. Simultánní tlumočení často totiž způsobovalo mnohé komplikace. Byla jsem takto limitována z několika hledisek. Bez přítomnosti tlumočnicka jsem nemohla s informátory sama komunikovat. Dalším problémem bylo domlouvání času za účelem provedení rozhovorů, jelikož zde byli tři lidé, kteří si museli uzpůsobit své časové možnosti. Domlouvání tak často zabralo delší dobu. Největším úskalím však bylo nebezpečí posunu významu, ke kterému mohlo z důvodu tlumočení docházet. Bylo nutné, aby mé dotazy byly tlumočnickem přesně pochopeny, a ve stejném znění také přetlumočeny, pochopeny informátorem a jejich sdělení pak adekvátně přetlumočeno opět do mluveného jazyka, což vytváří mnoho příležitostí, při kterých může dojít ke zkreslení původního sdělení.

Jako pozitivum ovšem vnímám fakt, že právě z důvodu, že znakový jazyk neovládám, byla má návštěva akce organizované Znakovárnou unikátním zážitkem. Ocitla jsem se v prostředí, kde všichni ovládali jazyk, který mně znám nebyl a byla jsem tak vystavena situaci, ve které se mohou někteří neslyšící aktéři ocítat, když se dostávají běžně do kontaktu se slyšící dominantní společností.

Zároveň netvrdím, že závěry, které v práci vyvozují jsou přenositelné plošně na všechny neslyšící. Zaměřovala jsem se v práci pouze na jedno konkrétní komunitní centrum, a to v Praze, kde může být situace pro neslyšící zcela odlišná než např. v menších městech.

Zároveň je Praha centrem, kde mají neslyšící více možností, co se týče dostupnosti tlumočnických služeb nebo celkově přístupu k informacím. Jednalo se však o přirozené prostředí, z čehož také plyne validita mých získaných dat.

3.10. ETIKA

Etika je nedílnou součástí každé výzkumné praxe, má být uvažována a naplňována v celém výzkumném procesu, a to od volby tématu, přes volbu metodologie, až k závěrům daného výzkumného projektu (Novotná, 2019). Toho jsem si byla vědoma i v případě mé bakalářské práce. Každý krok jsem opakovaně promýšlela, aby nedošlo z mé strany k jakémukoliv neetickému chování vůči informátorům nebo zkoumanému prostředí.

Etika není pevně daný soupis pravidel, ale má spíše charakter dynamického vztahu. Neustále docházelo k určitému vyjednávání mezi mnou a aktéry, které jsem zkoumala. Byla jsem si také vědoma mé odpovědnosti, kterou chovám nejen vůči neslyšícím aktérům, ale také k akademické obci tedy k Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy.

V průběhu výzkumu jsem zjistila, že některé etické nástrahy lze předvídat lépe než jiné. Pocítila jsem, že procedurální etika je zcela něco jiného než etika v praxi (Zandlová, 2019). S gatekeeperem jsme etickou stránku výzkumu samozřejmě několikrát probírali a už zde jsem byla obeznána se skutečností, že ve světě neslyšících se objevuje několik motivů, které by mohly být pojmány aktéry jako citlivé. Pokud jsem tedy při svých rozhovorech narazila na téma jako je např. otázka zavádění kochleárních implantátů nebo diskriminace neslyšících, nechala jsem prostor informátorovi, aby si sám určil, do jaké míry chce dané téma rozvádět. V návaznosti na literaturu a četné rozhovory s gatekeeperem, jsem neslyšící aktéry nenazývala hluchými nebo hluchoněmými, jelikož se jedná o nekorektní oslovení odkazující pouze na zdravotní hledisko aktéra.

Jak už jsem uváděla výše, informace o rozsahu diagnostikovaného zdravotního stavu informátorů jsem nevnímala jako významné pro můj výzkum, a zároveň se domnívám, že by se také mohlo jednat o citlivější oblast, do které jsem se proto během rozhovorů nepouštěla.

Dalším momentem, který jsem v průběhu výzkumu opakovaně promýšlela, bylo dotazování ohledně preference dorozumívacích prostředků. Většina informátorů uvedla, že preferují znakový jazyk, a proto, i přestože došlo např. k nedorozumění způsobeného

simultánním tlumočením, jsem nikdy po informátorech nevyžadovala užití mluveného jazyka.

Když jsme s tlumočníkem vedli rozhovory přímo v terénu, vždy jsem s aktéry vyjednávala informovaný souhlas a následně vysvětlila téma mé práce. Několikrát se mi ale při výzkumu stalo, že informátorova odpověď týkající se právě např. užívání některých jeho tezí v mé práci, zněla poněkud scestně, což mohlo být opět způsobeno nevyhnutelným tlumočením obsahové stránky rozhovoru. Chtěla jsem mít vždy jistotu, že informátor je jasně vyrozuměn s těmito náležitostmi. Proto jsme s tlumočníkem, někdy vícekrát vyjednávali tento souhlas nebo jsem v některých případech ještě dodatečně rozesílala neslyšícím informátorům emaily s jasně uvedenými informacemi. Při výzkumu jsem tak na vlastní kůži pocítila mnohost a variabilitu jevů, které mohou ve vztahu k etice nastat, a které je potřeba vyjednávat a přehodnocovat přímo v žité probíhající praxi.

3.10.1. ANONYMIZACE

Anonymizace dat byla v tomto případě velice problematickou záležitostí. Jelikož jsem se ve své práci rozhodla zkoumat relativně úzkou skupinu neslyšících aktérů. Zároveň terén, který se v mé práci objevuje, tedy komunitní centrum Znakovárna, je jediným pražským centrem určeným pro neslyšící. Kdybych se rozhodla místo anonymizovat, bylo by z těchto důvodů velice jednoduše dohledatelné. Zároveň jsem vedla několik rozhovorů se zakladatelem tohoto komunitního centra, a opět se domnívám, že je v tomto případě neúčinné tohoto člověka anonymizovat. Jana Wirtha, zakladatele Znakovárny, jsem se tedy s jeho výslovným souhlasem, rozhodla uvádět v práci pod jeho pravým jménem. Zároveň je jeho jméno uvedeno na všech oficiálních webových stránkách odkazujících na Znakovárnu, čímž by byla anonymizace opět zkomplikovaná. S Janem Wirthem jsem opakovaně vyjednávala informovaný souhlas, a také několikrát proběhlo dotazování právě na téma anonymizace.

Ostatním informátorům, kteří se mého výzkumu zúčastnili budou přidělena fiktivní křestní jména. Domnívám se, že v tomto případě není nutno uvádět reálná jména aktérů. Zároveň zde nebudu uvádět pravé charakteristiky osob jako např. jméno, příjmení, věk nebo bydliště.

4. EMPIRICKÁ ČÁST

V empirické části se pokusím interpretovat výsledky mého dosavadního výzkumu. Rozhodla jsem se, že tyto výsledky částečně představím pomocí detailního popisu návštěvy vánoční akce, která proběhla v podniku SWEET BEAR by Bejzment na Andělu v prosinci 2021. Akce byla primárně určena pro neslyšící aktéry, kteří pravidelně do Znakovárny docházeli v době, kdy ještě měla pevně daný fyzický prostor. Byla to má úplně první zkušenost s neslyšícími, respektive první zkušenost s akcí určenou pro neslyšící. Domnívám se tedy, že částečně takto budu moct, ze svého výzkumnického hlediska interpretovat, jaké pocity u mě nastávaly, když jsem z pozice outsidera, úplně poprvé vstoupila do zcela neznámého světa neslyšících.

4.1. ZAČÁTKY

Akce začínala v 18:00. S Davidem, mým dobrým přítelem, gatekeeperem a tlumočnickem jsme byli dohodnuti, že se setkáme na smluveném místě na Andělu, a to 20 minut před začátkem akce. Jednak jsme chtěli pohovořit o konkrétních náležitostech, které se pojí s vedením simultánně tlumočených rozhovorů, ale také mít dostatek času na výběr hotovosti, na dobrovolné vstupné, které bylo uvedeno v online pozvánce. Původně měla být akce placena ve výši 250 korun, to bylo nakonec změněno a uvedeno bylo pouze dobrovolné vstupné. Jelikož to bylo mé první setkání s mými budoucími informátory, a má první návštěva akce organizovaná neslyšícími spadajícími pod Znakovárnu, vnímala jsem dobrovolný příspěvek jako nezbytnost. David měl kvůli pracovním záležitostem zpoždění, takže jsme museli běžet, aby nám neunikl začátek akce. Na poslední chvíli jsme se, ale přeci jenom rozhodli ještě na chvíli zdržet a peníze přesto vybrat i za předpokladu hrozící časové tísně. Bylo to však dobré rozhodnutí, jelikož jedním z hlavních témat večera pak byly všemožné překážky, které se pojí se znovu otevřením Znakovárny, převážně z důvodu finančních problémů. Nepříspět alespoň malou částku se mi z mé strany zdálo nevhodné.

David je velice důležitou postavou mého výzkumu. Abych dokázala, co nejdůležitěji popsat jeho roli, budu se muset vrátit o několik měsíců nazpátek, kdy jsem ještě o existenci komunitního centra neměla žádné povědomí.

David je studentem Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, kde si byl schopen díky svému studijnímu oboru osvojit znakový jazyk, který má nyní na velice dobré úrovni a sám se angažuje do mnohých projektů pojících se s neslyšícími aktéry. Je to můj velice blízký

přítel a spolubydlící, tak jsem již o náplni jeho studia měla určitou představu. S chutí mi často popisoval rozmanitost a zajímavost znakového jazyka nebo specifická úskalí, se kterými se musejí často neslyšící v běžném životě setkávat. Překládal mi některá slova nebo věty do znakového jazyka a já se tyto pohyby snažila spíše nemotorně opakovat.

Když jsem si pak vybírala téma bakalářské práce, nenapadlo mě, že bych mohla s Davidem spolupracovat a díky jeho pomoci se zaměřit na neslyšící aktéry. Pravděpodobně jsem se tehdy domnívala, že by zde byla příliš výrazná jazyková bariéra, nebo možná prvotní nevědomé přehlížení pramenilo z nedostatečného povědomí o publikacích, které by mi danou problematiku přiblížily. Tak či onak, bylo mé původní téma práce zcela odlišné. Zjistila jsem však velice brzy, že je nutné, aby mi bylo dané téma alespoň trochu blízké. Když jsem pak začala podrobně rozpracovávat problematiku neslyšících, pociťovala jsem dobrý pocit ze stále nového přísunu zjištění, které mi napomáhaly ke stále lepšímu porozumění daného zkoumaného jevu, zároveň se ale neustále vyjevovalo velké množství nevyřešených otázek, na které jsem měla nutkání nacházet odpovědi. Takový pocit, byl pro mě zcela nový.

David tedy souhlasil, že mi rád s nově definovaným tématem práce pomůže. Proběhlo tedy několik neformálních rozhovorů, ve kterých mi byla velice obecně představena situace, ve které se neslyšící v pražském prostředí pohybují. Kromě původního medicínského pohledu, skrze který bylo na neslyšící nahlíženo v minulosti, jsme se také dostaly k tématu komunitních center a klubů v Praze určených pro neslyšící, a takto jsem se poprvé o Znakovárně dozvěděla.

„Zajímavé místo je třeba Znakovárna. Dozvěděl jsem se o ní přes můj obor Čeština v komunikaci neslyšících už v prvním ročníku studia. Na předmět „znakový jazyk“ byla povinnost se zúčastnit nějaké akce pro neslyšící. V prvním ročníku jedna akce, v druhém ročníku dvě akce a ve třetím ročníku tři akce za semestr. My jsme právě se spolužáky vůbec nevěděli, kam máme jít na tu akci neslyšících, a pak se nám naskytila právě Znakovárna. Zjistil jsem, že je to taková v uvozovkách tradice, když už prostě nevíš, kam jít na tu akci neslyšících, tak se jde právě do Znakovárny“ (David, 21 let, student ÚJKN)

Přísun nevyjasněných otázek začal nabývat na svém objemu. Pro koho je tedy zmíněné komunitní centrum určeno, jen výhradně pro neslyšící? Jaký je primární důvod existence tohoto místa, a může být toto místo pro neslyšící nějakým způsobem důležité?

David mi pak také nabídl možnost tlumočnické služby, kterou by vykonával on sám. Všechny rozhovory s neslyšícími informátory, ze kterých jsem čerpala data, tak tlumočil právě David. Mimo jiné, mi také pomáhal s překladem online pozvánek nebo internetových příspěvků na portálech pro neslyšící. Jelikož na těchto stránkách se setkáme kromě klasických komentářů, také s video záznamy, ve kterých je dané oznámení prezentováno ve znakovém jazyce. Když jsem se pak přes facebookové stránky dozvěděla o vánoční akci, která byla organizována právě Znakovárnou, hned jsem se obrátila na Davida. Ten mi okamžitě navrhl, že mě tam rád vezme, představí mi některé své neslyšící kamarády a bude mi tlumočit celý průběh akce, což se později ukázalo jako ne zcela jednoduchý úkol. Před vstupem do terénu mi ještě David podrobně vysvětlil, na jakém principu Znakovárna funguje. Tyto informace jsem si pak následně ověřila na oficiálních webových stránkách Znakovárny, a také jsem je detailně probírala se zakladatelem Znakovárny Janem Wirthem.

„Znakovárna je taková zastřešující organizace. Je to komunitní centrum, který poskytuje různé služby a akce. Jsou tady i kurzy znakového jazyka. Znakovárna se primárně zaměřuje na přednášky a workshopy, ale také poskytují kurzy. Akce, které Znakovárna organizovala je třeba ZNAKOFEST, a jeden z dalších projektů je pak třeba deaf travel. Znakovárna je zaštiťující organizace a pod tím jsou kurzy a přednášky, ale vlastně se i říká, že Znakovárna je to přímo to místo, kde přednášky probíhají“ (David, 21 let, student ÚJKN).

Domnívám se, že Znakovárna může být vnímána jako specifický terén. Jednak jako fyzické místo, situované v určitém konkrétním prostoru, ale také jako abstraktní prostor. Jako organizace, která uskutečňuje mnohé projekty a akce, mířené převážně na skupiny neslyšících. Tyto akce a projekty pak buď probíhají *face to face* nebo jsou zpřístupněny zájemcům v internetové podobě, prostřednictvím komunikačních technologií.

4.2. VE SKLEPĚ

A právě na tuto akci, na kterou jsem se vydala jednak jako Davidův doprovod, ale také jako začínající výzkumník, odhodlaný pozorovat a zaznamenávat, jsme dobíhali se

zpožděním. Již několik měsíců nazpátek nastaly neblahé okolnosti, které zapříčinily ztrátu původního fyzického místa, na kterém byla Znakovárna situována, ale všechny tyto důvody detailně popíšu v pozdějších kapitolách práce. Je nutno říct, že tato vánoční akce, přestože se jednalo pouze o dočasné řešení, co se týče volby prostoru, byla zcela unikátní a stěžejní pro můj výzkum. Měly zde být totiž vyjednávány organizační záležitosti ohledně Znakovárny, důvody ztráty původního místa, ale především mělo být diskutováno, co bude se Znakovárnou dál.

Domnívám se, že právě díky těmto ne příliš standartním podmínkám, se kterými bych se ve Znakovárně za běžného chodu nesečkala, jsem byla schopna lépe porozumět významnosti tohoto místa pro neslyšící aktéry, a případně budu mít možnost sledovat, zdali je právě prostor nutný k prosazování identity neslyšících a jakým způsobem k takovému vyjednávání identity může docházet.

S Davidem jsme tedy s lehkým zpožděním doběhli na adresu, která byla uvedena na video pozvánce. Před restaurací SWEET BEAR by Bejzment již postávalo několik osob, které spolu nemluvili, ale komunikovali ve znakovém jazyce. Když jsme se k nim přiblížili pozdravila jsem a zároveň jsem své sdělení doplnila o výrazné mávnutí ruky. Začala jsem uvažovat, zdali nebylo mé gesto příliš výrazné a strojené. Nicméně v tuto chvíli, už vedle mě David začal znakovat a představoval mě přítomným. Poprvé jsem na vlastní kůži pocítila, jaké to je, být na společenské akci a být maximálně závislá na tlumočnickovi. Pocit nemožnosti se nezávisle na někom druhém představit, nebo započít konverzaci, bylo do jisté míry frustrující. Chvíli jsme ještě venku postávali, ale pak jsme zamířili dovnitř do restaurace. David mi pak stručně převyprávěl, o čem se venku debatovalo, převážně se ale jednalo pouze o organizační záležitosti. David pak jen dodal, že musíme do sklepa, že dnešní akce proběhne tam.

Když jsme se po schodech pomalu sházeli dolů, začala jsem být lehce nervózní. Uvědomila jsem si, že nebudu schopná s nikým komunikovat sama a že všechny sociální interakce bude muset začínat David. Je to něco, co jsme samozřejmě s Davidem probírali, ale zažít si na vlastní kůži pocit takovéto závislosti na někom druhém, je zcela něco jiného než teoretická příprava. Dokonce mě napadlo, zdali někdo nebude mou neznalost znakového jazyka vnímat negativně, když jsem se takto troufale vmísila na akci, na které je využíván pouze znakový jazyk, ale většina těchto pochmurných scénářů mě přešla, když jsme do

místnosti konečně vešli. I přesto, že jsme měli zpoždění byli zatím v místnosti pouze tři aktéři. Jednoho člověka jsem sama znala, byla to Davidova kamarádka Beáta.

David se s Beátou seznámil až na vysoké škole a byla to jeho první neslyšící kamarádka, se kterou komunikoval pouze ve znakovém jazyce. Beáta je také velice aktivní v komunitě neslyšících, dokonce se sama často podílí na projektech organizovaných Znakovárnou. Právě k Beátě jsme se s Davidem usadili. Všichni se usmívali a navzájem na sebe znakovali. Na stole bylo několik poloprázdných püllitrů piva, ale panovala tam velice příjemná atmosféra. Zatím nepadlo ani jedno jediné mluvené slovo ze strany účastníků akce, přesto jsem nabývala dojmu, že je místnost přehlučena několika zapálenými rozhovory, kterým jsem samozřejmě nerozuměla.

David pozdravil Beátu ve znakovém jazyce. Já jsem vzápětí zamávala a snažila se, co nejpečlivěji pozdrav také artikulovat. Chvilku mezi sebou znakovali a pak mi David začal tlumočit pár Beátiných otázek směřovaných na mě. Spíše se jednalo o běžné otázky typu: jak se mám, co škola. Chvilku jsme se zdrželi i u tématu mé bakalářské práce, které jsem jí částečně také prozradila. Byla velice nadšená a překvapená, že někdo z jiného oboru než z Čeština v komunikaci neslyšících, bude ve své bakalářské práci pojímat téma neslyšících, a ještě větší údiv sklidil fakt, že se zaměřuji na Znakovárnu. Pro Beátu se jednalo pravděpodobně o nezajímavé téma, jelikož je Znakovárna běžnou součástí jejího sociálního života do takové míry, že na ní pravděpodobně neshledává nic tak výjimečného. Já se však domnívám, že tomu tak nutně být nemusí a že se jedná o velice zajímavé významotvorné místo.

4.3. PROSTOR

Jak už jsem zmiňovala akce probíhala ve sklepě pražského baru a restaurace SWEET BEAR by Bejzment. Místnost byla vcelku velká, prostorná. Vysoký strop byl vypořstrován plechovými pláty a podlaha byla sestavena z kamenných dlaždic. Uprostřed místnosti se nacházel dlouhý dřevěný stůl a okolo něj bylo rozestavěno přibližně 20 židlí. V čele stolu bylo pak zavěšeno plátno, na kterém byly celý večer promítány videa a rozhovory související s komunitou neslyšících, nebo se na něm objevily fotografie z již proběhlých akcí a projektů organizovaných právě Znakovárnou. Na některých fotografiích byla také Davidova kamarádka Beáta. Za velkým stolem se nacházel menší dřevěný bar, který byl celý večer aktérům k dispozici.

4.4. KOMUNIKACE NAPŘÍČ PROSTOREM

Místnost se postupně naplňovala a všichni užívali pouze znakový jazyk. Bylo očividné, že se většina lidí navzájem zná. David mi představoval hosty, kteří se postupně usazovali ke stolu „*a tohle je moje profesorka ze školy a tamto, to je Beáty kamarád*“ nebo mi překládal úryvky rozhovorů, které se momentálně v místnosti odehrávaly. Jednalo se spíše o osobní témata, která nakonec sklouznuly k tématům politickým.

Každý, kdo vešel do místnosti a ocitl se v blízkosti mého místa u stolu mě přivítal a začal semnou automaticky komunikovat ve znakovém jazyce dříve, než stihl David začít tlumočit. Po chvíli, ale bylo jasné, že znakový jazyk neovládám, a tak se okamžitě obrátili na Davida. Ten jim přetlumočil mými slovy mé jméno, můj studijní obor a také důvod mé přítomnosti na této akci. Všichni, se kterými jsme se takto s Davidem dali do řeči, vypadali velice nadšeně. Především se pak zajímaly o můj studijní obor. Stejně jako v případě Beáty jsem se setkala s pozitivními reakcemi ohledně mé volby tématu bakalářské práce. Velice často se pak konverzace stočila k tomu, jak jsem se k danému tématu vlastně dostala, když neovládám znakový jazyk, nebo nestuduji obor Čeština v komunikaci neslyšících. Domnívám se, že tyto dotazy pramenily ze skutečnosti, že je zde do jisté míry propojení mezi zmíněným studijním oborem a Znakovárrou. Zároveň tyto dotazy odkazují na skutečnost, že je určitým předpokladem, že pokud jsem se ve Znakovárně ocitla, ovládám přece znakový jazyk. Překvapené výrazy po zjištění, že tomu tak není a jazyk neovládám, souviseli možná s tím, že se nejednalo o běžnou situaci.

Chvílemi mě přepadly nepříjemné myšlenky. Dokáže David opravdu přetlumočit mé sdělení v přesném znění, v jakém ho říkám? Co když prozradí z mého výzkumu a důvodu mé přítomnosti víc, než bych chtěla. Musela jsem se tedy spoléhat na to, že se s Davidem známe už opravdu dlouho a jsme na svůj projev dobře navyklí. Zároveň jsme společně vedli nespočet neformálních rozhovorů, ve kterých jsme často řešili i cíle mé práce, a tak byl obeznámen i s tím, co je dobré zmínit a co nikoliv. Těmito skutečnostmi jsem se dokázala částečně uklidnit.

Všichni přítomní se usadili okolo stolu, nakonec nás tam bylo okolo 19 lidí. I přesto, že nepadlo jediné slovo z úst aktérů, místnost se naplnila smíchem a různými zvuky, až jsem chvílemi nabyla dojmu, že se lidé dokonce překřikují. David se vždy zaměřil na nějakou dvojici aktérů a začal mi tlumočit jaké téma zrovna rozebírají. To bylo chvílemi velice náročné, jelikož rozhovorů v jednu chvíli samozřejmě probíhalo několik zároveň.

4.4.1. TRANSPARENTNOST

Seděla jsem jako přibitá na své židli a fascinovaně jsem naslouchala Davidovi, který mi tlumočil probíhající rozhovory, mezi kterými často přeskakoval. Najednou jsem si uvědomila, že nezávisle na vzdálenosti mého místa u stolu, se mohu stát součástí jakéhokoliv rozhovoru, který zrovna probíhal.

Komunikace ve znakovém jazyce je totiž nevyhnutelně silně transparentní a méně závislá na vzdálenosti nebo rušivém hluku. Lidé seděli na židličkách okolo velkého stolu a vzájemně na sebe viděli. Kdokoliv, pokud na sebe mávnutím nebo jiným gestem upozornil, mohl oslovit aktéra sedícího na druhé straně velkého stolu. Dalším zajímavým zjištěním kromě toho, že může sociální interakce probíhat nezávisle na vzdálenosti, je fakt, že komunikace dvojice různých neslyšících aktérů, je zároveň přístupná všem přítomným. David mohl znakovat s člověkem sedícím na úplně druhé straně stolu a každý mohl tento rozhovor zaznamenat, kdyby o to projevil zájem. Pokud by někdo chtěl vést soukromý rozhovor musel by opustit místnost. Za celou dobu večera, jsem nezaznamenala jediný takto vedený soukromý rozhovor, je ale možné, že jsem mu jednoduše nebyla přítomna. Všichni takto na sebe navzájem znakovali a v místnosti panovala přátelská atmosféra. Znovu jako bych nabyla dojmu, že je místnost přehlučená různě hlasitými rozhovory, v místnosti však nepadlo z úst aktérů jediné mluvené slovo.

4.5. PŘEDNÁŠKA: TÉMA ZNAKOVÁRNA

Spontánní přátelské debaty aktérů byli přerušeny zakladatelem Znakovárny a organizátorem akce, Janem Wirthem. Postavil se do čela stolu a velice výrazně zamával rukama do vzduchu, aby tak upozornil ostatní, že přednáška může začít. Několik neslyšících aktérů si Wirtha nevšimli, a tak byli velice rychle upozorněni jinými přítomnými. V tuto chvíli začala Davidova hlavní práce, přetlumočit mi co nejdetailněji obsah dnešní přednášky.

Úvod přednášky se věnoval tématu založení Znakovárny. Dokonce bylo mé jméno několikrát v úvodu zmíněno. Byla jsem všem zúčastněným představena jako studentka z Univerzity Karlovy, která se rozhodla psát závěrečnou práci na komunitu neslyšících. V tuto chvíli byla má přítomnost odhalena. K podrobnějšímu vysvětlování, čeho přesně se bude týkat má práce sice nedošlo, ale byl mi takto připsán status, se kterým jsem již musela pracovat. Zároveň se domnívám, že úvod zasvěcený popisu vzniku Znakovárny, byl částečně cílen na mě, jakožto to neznalého člověka, jelikož Znakovárnu všichni přítomní dobře znali.

Myslím si, že by se v úvodu s představením Znakovárny Jan Wirth nezabýval, jelikož se jednalo o samozřejmé informace. Tato část by tak pravděpodobně bez mé přítomnosti neproběhla.

David mi tedy začal tlumočit Wirthův popis úplného založení Znakovárny. Původně totiž spadala pod úplně jinou organizaci a byla tehdy situována na Újezdě. Na podzim roku 2015 se na tomto místě konala jeho úplně první přednáška na téma „Život a smrt“. Poté proběhlo na Újezdě ještě několik přednášek. Tyto prostory byly dle Wirtha vyhovující. Spolupráce na Újezdě však skončila a Znakovárna se v roce 2019 dočasně přesunula na Senovážné náměstí (v tuto dobu Znakovárnu navštěvoval i David). Z finančních důvodů, se však musela Znakovárna opět přemístit. Znakovárna se tak přesunula do místnosti číslo 8 na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, kde proběhly pouze dvě přednášky. Z důvodu koronavirové situace pak byla Znakovárna přesunuta do virtuálního prostoru.

Přednášky byly poskytovány prostřednictvím nahrávek, které byly umístovány na oficiální facebookové stránky Znakovárny. Wirth nejprve zdůraznil několik pozitiv, které plynuly z tohoto částečně nuceného přesunu do online prostoru, a to zejména možnost zpětného přehrávání přednášek. Spíše o této situaci ale uvažoval v negativním světle. Úskalí viděl převážně ve ztížené možnosti se k dané přednášce vyjadřovat. Komentáře se pod videi objevovaly, ale k diskusím spíše nedocházelo. Neslyšící v některých případech neovládají psaný český jazyk do takové míry, aby mohli sepsat dostatečně kvalitní a smysluplný komentář. Dalším z důvodů, proč k diskusím nedocházelo, bylo již zmíněné přehrávání videí s časovým odstupem. Pokud si neslyšící aktér přehrál přednášku dodatečně, již se k ní nemohl vyjádřit, i přestože psanou češtinu ovládal velice dobře. Wirth pak už jen dodal, že zájem o videa postupem času, upadal. Na téma online přednášek jsem při mých rozhovorech několikrát také narazila. Většina aktérů se k online verzi Znakovárny vyjadřovala velice podobně a spíše hovořili o preferencích přednášek probíhajících *tváří v tvář*.

„No má to oboje, pozitiva i negativa. Živě to je, ale samozřejmě nejlepší. Lidé se tam potkávají. Distančně je dobré, že se na to můžou podívat lidé z celé republiky, ale občas se to seká a jak povídal Wirth, ohledně komentářů. Neslyšící mají problém s češtinou, tak je problém, že tam nemůžou přikládat komentáře a videa tam vložit nejdou“ (Beáta, 30 let, studentka UJKN).

„Je mnohem lepší, když je tady. Můžeme se doptávat na některé věci, když třeba něčemu nerozumíme. Tady nám to někdo vysvětlí. No a cítím, že ta komunikace je mnohem lepší, ostatní se vyjadřují, proběhne tady diskuse, všichni spolupracují, a to je podle mě důležité“ (Petr, 30 let).

„Když porovnám online prostor a fyzický prostor, tak v tom živém prostoru se lidé nestydí zeptat, mohou vystoupit ze své komfortní zóny a můžou se také volněji bavit. Když je to ale online, je to zajímavé v tom, že všichni z celé republiky se na to mohou koukat nebo si to pustit zpětně, kdyby nestíhali. Co se týče toho živého prostoru, tak tam je škoda, že se to jednou stane a nelze to zaznamenávat, znakový jazyk nemá psanou podobu. Obojí má své plusy a mínusy, ale nejlepší je, když je to živá akce, ale je nahrávaná“ (Anna, 42 let, profesorka na UJKN).

Wirth pak dále pokračoval v přednášce a zdůraznil, že Znakovárna momentálně nemá žádný prostor a je nutno nějaký najít. Obrátil se pak s touto prosbou na ostatní přítomné. Jestli náhodou nevědí o nějakém vhodném místě, které by bylo možné poskytnout pro účely Znakovárny. V tuto chvíli se začali aktéři aktivně zapojovat do probíraného tématu a situace začala být pro Davida, jakožto tlumočnicka lehce problematická, jelikož příliš mnoho aktérů, diskutovalo ve znakovém jazyce ve stejnou chvíli. Nebylo tak možné překládat vše, co se odehrávalo.

4.6. DISKUSE VE ZNAKOVÉM JAZYCE

Stůl byl velice dlouhý, aktéři seděli okolo něj na dřevěných židličkách tak, aby na sebe dostatečně dobře viděli. Wirth stál většinu času v čele stolu, aby na něj bylo dobře vidět. V průběhu přednášky pár aktérů znakovalo jen na svého partnera sedícího po pravé nebo levé ruce, ale spíše se většina přísedících soustředila na člověka, který stál v čele stolu.

Ve chvíli, kdy byly aktéři tázáni, v tomto případě se jednalo o návrhy na nové prostory pro Znakovárnou, začali se aktivně zapojovat. Pokud chtěl neslyšící aktér svou myšlenku předat všem přítomným, zvedl se ze svého dosavadního místa a postavil se do čela stolu, kde většinu času postával Wirth. Buď aktér sdělil svou myšlenku Wirthovi, který si ji vyslechl, a pak jí předal ostatním nebo si aktér sjednal pořádek výrazným zamáváním rukou a svůj příspěvek ostatním oznámil sám. Pak se usadil zpět na své místo. K příspěvku se buď někdo vyjádřil a dotyčného tak v čele stolu vystřídal, nebo se na dané téma rozeběhly menší soukromé debaty, vždy ve znakovém jazyce.

4.7. OBJEDNÁVKY

Zhruba v polovině přednášky, která se velice rychle proměnila v zapálenou diskusi, Wirth vyhlásil pauzu, všichni se vrátili na svá místa a opět začali znakovat pouze se svým sousedem nebo s jiným aktérem sedícím okolo společného stolu. Neslyšící aktéři, i já s Davidem, jsme nahlédli do jídelního menu, které bylo na stole již připraveno pracovníky restaurace. Domnívala jsem se, že nastává okamžik, kdy si od důkladného pozorování a zapisování do terénního deníku budu moct na chvíli odpočinout, ale ve chvíli, kdy do místnosti vstoupili servírky s požadavkem na objednávky, opět jsem ho znovu popadla do ruky.

Je zajímavé, že někdy takto nepatrné události, které bychom za běžného chodu mohli pokládat za nepodstatné nebo nedůležité, mohou odkazovat k mnohem komplexnějším jevům, než se na první pohled zdá. Energie a sebevědomí, které do této chvíle v místnosti panovalo, jako by se vytratilo, když se neslyšící snaží dorozumět se servírkami pro slyšící na tak jednoduchých záležitostech, jako je objednávka jídla. Žádná ze servírek znakový jazyk neovládala a u jednoho neslyšícího aktéra se vystřídaly dohromady dokonce tři. Každá se snažila s neslyšícím dorozumět, zvyšovaly hlas, nechápavě kývaly hlavami, opakovaně se ptaly, co si teda dotyčný chce objednat. Neslyšící aktér se v jednu chvíli pokusil vyslovit v mluveném jazyce svou objednávku, ale ze strany servírek se setkal s ještě větším nepochopením. To bylo poprvé, co za celý večer někdo z přítomných promluvil, do té doby byl využíván výhradně znakový jazyk. Situace s objednávkou dopadla, tak že servírka nakonec donesla menu a poprosila neslyšícího, aby prstem ukázal na produkt, který si chce objednat. Zmíněná pracovnice se pak ještě jednou vrátila, aby se ubezpečila, že si zaznamenala objednávku správně. Podobných případů se za večer stalo dokonce několik.

4.8. VOLNÁ ZÁBAVA

Wirth pak opět zamával do vzduchu a upozornil tak ostatní, že přednáška pokračuje. Uvědomila jsem si, že dokud nebyli neslyšící aktéři vystaveni interakci se slyšícími servírkami, opravdu nevyužili mluveného slovo ani jedinkrát, i přesto, že očividně mluvený jazyk do určité míry ovládali. Wirth se pak následně vrátil opět k tématu prostoru pro Znakovárnu. Hovořil o nutnosti, aby se zapojila celá komunita neslyšících. Jeden aktér se postavil do čela stolu, jako se tak stalo již několikrát a ve znakovém jazyce začal hovořit k ostatním. Apeloval na ně, že pokud se chtějí sházet a chtějí mít možnost využívat znakový jazyk, měli by být ochotni za to také zaplatit. Přednáška byla krátce po tomto příspěvku

ukončena. Někteří neslyšící si přesedli na jiné místo, ale opět začali všichni vzájemně znakovat. Objednávalo se další jídlo a pití a strukturovaná přednáška se změnila v přátelské posezení. Stále spolu všichni komunikovali výhradně ve znakovém jazyce. Seznámila jsem takto s několika mými neslyšícími informátory, kteří mi v průběhu večera věnovali trochu svého času a já s nimi, za pomoci Davida mohla vést rozhovor.

6. CO Z TOHO PLYNE?

Na několika předchozích stránkách jsem popisovala zásadní momenty, které se při mém zúčastněném pozorování v podniku SWEET BEAR by Bejzment odehrály. Kromě popisu prostoru, v jakém jsem se nacházela, jsem také zaznamenala způsob, jakým probíhaly interakce mezi neslyšícími aktéry. V této části práce bych chtěla shrnout, co na základě mého pozorování usuzuji, a jak se tato data vztahují ke stanoveným výzkumným otázkám práce.

I přestože jsem již v metodologické části práce pojala jistým způsobem reflexi mého výzkumu, domnívám se, že je třeba uvést ještě několik zásadních informací, které jistým způsobem ovlivnily jednak průběh mého výzkumu a samozřejmě pak také závěry, které jsem na základě získaných dat vyvodila.

První komplikace nastala, když se zhoršila koronavirová situace a plošně se rozšířilo onemocnění covid-19. Tato událost negativně ovlivnila chod komunitního centra, které se muselo dočasně přesunout do virtuálního prostoru. Krizová situace pak výrazně zhoršila ekonomickou situaci, ve které se již Znakovárna nacházela, a tak se stalo její znovu obnovení obtížnou záležitostí, stále však aktivně fungovala online. Další nepříjemnou až tragickou záležitostí, která samozřejmě neovlivnila pouze skupinu neslyšících, na kterou jsem se ve své práci soustřeďovala, ale celkově velké množství lidí, je válečný konflikt na Ukrajině. Není mým záměrem popisovat jaké všechny společenské sektory tato událost ovlivnila, ale pouze se pokusím nastínit jaký dopad měla na plánované znovu otevření Znakovárny. Jan Wirth, zakladatel Znakovárny, ale také další neslyšící aktéři, kteří se podílejí na realizaci akcí úzce souvisejících se Znakovárnou, se v této komplikované situaci zaměřili na aktivity dobrovolnických projektů v oblasti humanitární pomoci, které se týkaly neslyšících opouštějících Ukrajinu.

Z těchto důvodů se hledání prostoru pro akce organizované Znakovárnou, většinou v podobě seminářů a přednášek, dočasně pozastavilo a neměla jsem tak bohužel možnost navštívit fyzicky Znakovárnu vícekrát než jednou. I přesto však bylo toto pozorování důležité, jelikož jsem byla schopna sledovat, jakým způsobem neslyšící pracují s prostorem a proč je prostor důležitým faktorem při utváření sociálních vazeb. Otázky týkající se identity neslyšících jsem však byla schopna zkoumat pouze v rovině, ve které o identitě neslyšící aktéři uvažují a tedy také sami hovoří.

6.1. ZNAKOVÝ JAZYK A PROSTOR

Při pozorování jsem měla možnost sledovat, jakým způsobem neslyšící fungují v prostoru a jaké strategie užívají, aby byla sociální interakce a případně následná diskuse ve znakovém jazyce pro aktéry co nejpohodlnější. Tím se budu lehce dotýkat mé druhé výzkumné otázky, která se týká důležitosti prostoru při vyjednávání identity neslyšících.

Domnívám se, že fyzický prostor nabývá v kontextu neslyšících větší důležitosti než v případě slyšících užívajících mluvený jazyk. Tato relevance pak přirozeně vyplývá z preference komunikačního prostředku, a to znakového jazyka. Celý večer, až na jediný případ (objednávky jídla), probíhal výhradně ve znakovém jazyce, všechny debaty do jedné, včetně samotné Wirthovy přednášky. Všichni aktéři, se kterými jsem měla tu možnost vést rozhovor explicitně přiznali, že preferují spíše znakový jazyk, a dokonce také většina z nich při našem prvním kontaktu automaticky předpokládala, že znakový jazyk také ovládám. Následující výpovědi poukazují na komunikační preference neslyšících informátorů.

„Je mi asi komfortnější využívat znakový jazyk, to určitě. Jsem si v něm víc jistá“ (Kateřina, 22 let, studentka ÚJKN)

„Dávám přednost znakovému jazyku. Se slyšícími mluvený jazyk využívám, ale jsem neslyšící od narození, a tak preferuji znakový jazyk. Lépe se v něm vyjadřuji, lépe mu rozumím“ (Zdeněk, 28 let, tlumočnick a lektor)

„Já dávám přednost znakovému jazyku, určitě! Moje rodina, tak ti jsou všichni neslyšící, takže s nimi využívám od malička znakový jazyk. Já teda umím mluvit, ale řeknu tak dvě, tři věty, pak cítím, že ten hlas selhává a nemám nad ním kontrolu. (Wirth, 42 let, zakladatel Znakovárny a vyučující na ÚJKN)

„Už od malička jsem něco trochu uměla. Chodila jsem k logopedovi, tady v Kaprově ulici. Ted' jsem si vzpomněla na foniatrii, to byla hrůza, ale jako je to zajímavý, vždycky když se koukám z okna, tak si na to vzpomenu. Musela jsem mít sluchátka a učit se mluvit, prostě hrůza. Kdybych mohla, tak bych určitě nepoužívala mluvený jazyk“ (Anna, 42 let, vyučující na ÚJKN).

„Někdy se cítím trochu vyčerpaná, když se setkávám a komunikuji se slyšícími lidmi, naopak s neslyšícími mám mnohem více energie. Zvládnou však komunikovat s oběma skupinami, jak se slyšícími, tak s neslyšícími“ (Karolína, 45 let, lektorka znakového jazyka na ÚJKN)

Znakový jazyk je z podstaty modality tohoto jazyka více vázán na fyzický prostor než jazyk mluvený. Slyšící člověk, který používá mluvený jazyk, nutně nemusí svého komunikačního partnera vidět, a přesto může bez větších obtíží konverzace proběhnout. V případě neslyšících, kteří využívají znakový jazyk a spoléhají na vizuální podněty, jsou na prostor více vázáni. Je zřejmé, že prostor může ulehčovat navazování společenských vztahů, jelikož poskytuje možnost snadnějšího průběhu sociálních interakcí mezi aktéry.

Zároveň i sama skutečnost, že se výše popisovaná akce organizována Znakovárnou konala a neslyšící se pak aktivně zapojovali do debaty, která se týkala výběru nového místa pro Znakovárnu, vypovídá o tom, že je zde zájem ze strany neslyšících o osobní kontakt při společenských sešlostech, a tedy i o konkrétní prostor. Takové místo však musí splňovat určité parametry, aby mohla konverzace ve znakovém jazyce probíhat kvalitně, bez jakýchkoliv potíží. Důležitost prostoru, ale také faktory, které mohou být pro neslyšící v prostoru rušivé, zmínila při našem rozhovoru informátorka Anna. Zdůraznila také, že nevhodné podmínky mohou mít negativní vliv na počet účastníků akce.

„Na Újezdě, tam dole ve sklepě, to bylo moc hezké místo. Mohli se tam neslyšící scházet, probíhaly tam horlivé diskuse. Předtím totiž v Praze neexistovalo žádné komunitní centrum, ve kterém by byly nějaké odborné přednášky, kde by se lidé mohli bavit o svých zkušenostech. Vlastně před Znakovárnou existovaly jen kluby pro neslyšící. Tam si lidé jen tak přišli bez jakéhokoliv daného tématu povídat. Znakovárna v tomhle byla unikátní, řešily se tam nějaké odborné problémy. Lidé tam mohli sdílet názory na hlubší témata, ale potom se Znakovárna přesunula na Senovážné náměstí. V té době už bylo málo účastníků, protože tam bylo nevyhovující prostorové zázemí a celkově se to tam nehodilo pro neslyšící“ (Anna, 42 let, vyučující na ÚJKN).

Konkrétní fyzický prostor, ve kterém se pohybují lidé užívající převážně znakový jazyk, tak umožňuje aktérům, kteří se v tomto prostoru nacházejí svobodně komunikovat, nebo se vyjadřovat na základě svého vlastního rozhodnutí, které není nijak ovlivněno

jazykovou bariérou, se kterou se mohou často setkávat při sociálních interakcích s dominantní společností užívající mluvený jazyk. Tento prostor, jak už jsem výše zmiňovala, však musí být určitým způsobem přizpůsobený potřebám neslyšících. Nato také upozornil Jan Wirth ve své výpovědi o ideálním prostoru pro Znakovárnu.

„No neslyšící mají několik podmínek na prostor. Primárně musí být prostor velký, musí v něm být dost světla. Nesmí se jednat o propojené místnosti, musí to být jedna velká místnost, kde se mohou neslyšící volně pohybovat. Ideálně, aby byla dřevěná podlaha, aby na sebe mohli dupat, nebo hudba, aby tam bylo možné šířit vibrace, to je taky důležité. Byla by výhoda, kdyby tam byl třeba bar“. (Wirth, 42 let, zakladatel Znakovárny a vyučující na ÚJKN)

Setkávání se ve vhodném prostoru, který Wirth popisoval, zároveň může podporovat interpersonální vazby mezi neslyšícími aktéry a ustanovovat jasnější vnitřní uspořádání skupiny, např. v podobě vzájemných vztahů nebo pocitu vzájemné loajality (Eriksen, 2007). Tomu pak napomáhá již výše zmiňovaná transparentnost, ke které dochází při užívání znakového jazyka odkázaného primárně na vizuální podněty. S tím pak také souvisí, že z podstaty znakového jazyka je minimalizována možnost anonymizace při společenských interakcích.

6.2. INFORMACE

Znakovárna je komunitní centrum a „*místo, kde se mohou neslyšící setkávat a zároveň se dozvědět něco nového a rozšířit si znalosti a obzory*“ (Znakovárna, z. s.). Jak je uvedeno na oficiálních stránkách Znakovárny, přístup k informacím a poskytování možnosti vzdělávat se v určitých oblastech je jedna ze základních výhod, kterou tato organizace, kromě možnosti svobodného vyjadřování, neslyšícím může nabídnout. V rámci skupiny musí určitým způsobem proudit zdroje, aby mohlo dojít k pocíťování vzájemného pocitu sounáležitosti. V tomto případě se jedná o přístup k informacím nikoliv např. ekonomické zdroje. Součástí vnitřního uspořádání skupiny je pak struktura autorit, která se stará o obecné fungování skupiny (Eriksen, 2008). Místo autority v tomto konkrétním případě pak zastává Jan Wirth, který má na starosti výběr témat, a tedy také výběr hostů, kteří ve Znakovárně dané téma představují. Důležitost v poskytování informací v rámci této organizace také zdůrazňovala většina neslyšících informátorů.

„Cílem Znakovárny bylo hlavně vzdělávat. Přednášky, workshopy. Aby mohli neslyšící sami vyjádřit svůj názor ostatním v komunitě, aby přemýšleli nad různými tématy, aby se zde vedly diskuse. Slyšící mají více možností seminářů a přednášek. Když do Znakovárny přijde neslyšící, dostane informace, něco ho naučím, a to mi dělá opravdu velkou radost, to že se neslyšící vzdělávají, to je pro mě nejdůležitější.“ (Wirth, 42 let, zakladatel Znakovárny a vyučující na ÚJKN)

„Libí se mi diskuse, ale něco se taky dozvím. Slyšící mají mnoho míst, kde se mohou sházet, ale Znakovárna je opravdu něco nového (Beáta, 30 let, studentka ÚJKN).

„Na Znakovárně je nejlepší, že mi poskytuje vzdělání a informace, je to něco nového, a to je pro mě důležité. Když se kamarádi schází doma, jo je to super, ale baví se o osobních věcech, co je nového a tak, ale tohle je opravdu zaměřené na vzdělávání, je to něco, co mi může něco dát“ (Petr, 30 let).

„Co mě na Znakovárně zajímá? Dozvím se tam nové věci. Poslechnu si zkušenosti různých lidí. Jednoduše věci, které mě vědomostně obohatí. Baví mě také diskuse, ke kterým ve Znakovárně dochází“ (Zdeněk, 28 let, tlumočnick a lektor)

„Akce ve Znakovárně mi dávají hodně informací a je to opravdu kvalitní zdroj informací, dle mého názoru. Wirth zve mnoho zajímavých přednášejících, zároveň je zde velká různorodost témat. Mám pocit jako bych dostávala skoro tolik informací jako slyšící“ (Karolína, 45 let, lektorka znakového jazyka na ÚJKN)

Domnívám se tedy, že informace a možnost zapojování se do horlivých diskusí jsou benefity, které pak mohou aktéry motivovat k pravidelnějšímu navštěvování komunitního centra. Z toho plyne, že Znakovárnu navštěvují převážně neslyšící uživající znakový jazyk, jelikož v případě neslyšících je dostupnost výrazně limitována v porovnání s přístupem k informacím u dominantní slyšící společnosti, i přestože je „Znakovárna otevřena i slyšícím zájemcům o jazyk a kulturu neslyšících“ (Znakovárna, z. s.).

„Kdybych v komunitě neslyšících nebyla, tak se k žádným informacím nedostanu, protože ve znakovém jazyce je toho málo. Já sama se snažím nějaké informace předávat ostatním, když mám tu možnost“ (Anna, 42 let, vyučující na ÚJKN)

6.2.1. VLIV VYSOKOŠKOLSKÉHO PROSTŘEDÍ

Jelikož jsou tedy informace v kontextu komunitního centra tak významné, chtěla bych se v této části zamyslet nad tím, jakým způsobem se do Znakovárny dostávají a zda může být určitým způsobem výběr témat také ovlivňován.

Při mém pozorování jsem se mohla přesvědčit o tom, že zde dochází k silnému propojení mezi Znakovárnou a Ústavem jazyků a komunikace neslyšících na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Sám organizátor akce a zakladatel Znakovárny je vyučujícím na zmíněném vysokoškolském oboru, stejně jako Anna, která také patří mezi mé neslyšící komunikační partnery a velice aktivně se zapojuje do aktivit souvisejících s komunitou neslyšících. Několik dalších informátorů buď částečně na fakultě vyučuje, nebo poskytuje tlumočnické služby v rámci Znakovárny, případně pak navštěvují zmíněný obor jako studenti.

Takovéto akademické prostředí by mohlo jistým způsobem ovlivňovat výběr témat, které jsou ve Znakovárně prezentována. Posledními tématy, která byly na oficiálních stránkách Znakovárny veřejně poskytnuty byly např.: *„Hoaxy, fake news, dezinformace“*, *„Stereotyp očima neslyšících“*, *„Vzdělávání neslyšících a nedoslýchavých“* (Znakovárna, z. s.).

Informace, které jsou tak prostřednictvím Znakovárny zprostředkovávány v podobě různých přednášek, souvisejí s akademickým zázemím, kterého je většina at' slyšících nebo neslyšících aktérů v souvislosti s komunitním centrem Znakovárna součástí. Domnívám se tedy, že pak mohou neslyšící o určitých tématech sdílet obdobné informace. Samozřejmě Znakovárna není jediným zdrojem informací a nejedná se o uzavřenou totální instituci, která je naprosto izolovaným světem se svým vlastním vnitřním řádem (Goffman, 1961) a neslyšící si na dané téma mohou udělat vlastní názor. Prostřednictvím komunitního centra však mají přístup všichni návštěvníci ke stejným tématům. S čím může tato skutečnost dále souviset rozeberu v následující kapitole.

7. IDENTIFIKACE

Na několika předchozích stránkách jsem se snažila poukázat na skutečnost, že fyzický prostor Znakovárny, i přestože se dané místo několikrát přesunovalo a nyní své konkrétní místo postrádá, může být vlivným faktorem při případném konstruování identity neslyšících. Je takto umožňováno jednak společné setkávání jednotlivých členů, ale zároveň mají neslyšící aktéři možnost pohodlněji komunikovat a svobodně o daných tématech diskutovat. Výhody, které pak plynou ze samotné komunity neslyšících, ale především komunitního centra je poskytování přístupu k informacím a možnost se vyjádřit.

Během rozhovorů jsem zaznamenala dva fenomény, které úzce s identifikací a sdílením vnitřní soudržnosti skupiny neslyšících souvisejí. Jedná se o zvýznamňování určitých odlišností, které jsem označila jako Klasifikaci prvního stupně, která probíhá na úrovni rozlišování mezi slyšícími a neslyšícími a následně klasifikaci druhého stupně, která probíhá již v rámci komunity neslyšících. V této části se pokusím zmíněné členění představit a v závěru upřesnit, jak se domnívám, že toto členění souvisí s komunitním centrem.

7.1. KLASIFIKACE PRVNÍHO STUPNĚ

Nejprve bych se zaměřila na skupinu těch, kteří dle mých neslyšících komunikačních partnerů navštěvují Znakovárnu nejčastěji. Na akci organizované Znakovárnou, které jsem byla součástí byla samozřejmě převážná část přítomných neslyšící, kteří Znakovárnu již dobře znali a v době, kdy ještě fungovala, jí pravidelně navštěvovali. Zároveň se jednalo o skupinu, která se již dlouhodobě shází a má určitým způsobem vliv na chod komunitního centra, minimálně někteří z nich jako např. Wirth, Beáta nebo Zdeněk. Toto zastoupení aktérů se tak může lišit od běžných přednášek a workshopů, které se ve Znakovárně pravidelně odehrávaly. Následující výpovědi, tak blíže upřesňují, kdo jsou ti, kteří tedy Znakovárnu mohou za běžného chodu navštívit.

„No za těch šest let sem samozřejmě zavítaly i nové tváře, ale spíše se jedná o známé. Kamarádi kamaráda někoho přivedou. Většinou je zde vazba na někoho, kdo do Znakovárny již chodí. Není to tak, že by přišel někdo jen tak z ulice. Lidé sem chodí, ale různí. Někteří

mají kochleární implantát jiní jsou nedoslýchaví, neslyší nebo slyší. Přijít může kdokoliv, ale musí umět znakový jazyk“ (Wirth, 42 let, zakladatel Znakovárny a vyučující na ÚJKN).

„No vždycky si všímám, že jsou tu ti stejní, věrní lidé, ale občas také přijde někdo nový. Spíše se zde pravidelně shází úzký okruh lidí, když je nějaké zajímavé téma, tak někdy přijde více lidí, ale převážně neslyšící.“ (Beáta, 30 let, studentka ÚJKN)

„Jsou tu vždycky ti stejní neslyšící, co sem chodí opravdu na každou přednášku, ale občas, když je nějaké zajímavé téma, tak sem přijdou lidé z filozofický, z Češtiny v komunikaci neslyšících nebo lidé, co se zajímají o znakový jazyk. Je jim doporučeno, aby sem přišli, aby se naučili lépe znakový jazyk. Je to tady ale pro všechny, staré, mladší nebo slyšící.“ (Petr, 30 let)

„Do Znakovárny může přijít kdokoliv, slyšící studenti z filozofické fakulty nebo jiní lidé z vysoké školy třeba z Hradce Králové. Důležité je, aby ovládali znakový jazyk“ (Zdeněk, 28 let, tlumočnick a lektor).

„Do Znakovárny můžou přijít všichni. Ať jsou mladí nebo starí, slyšící nebo neslyšící, je ale pravda, že zde vidám často známé tváře, ty věrné neslyšící“ (Karolína, 45 let, lektorka znakového jazyka na ÚJKN)

„Do Znakovárny chodili mladí i starí, někdo dojížděl i z okolí Prahy nebo slyšící. Původně byla Znakovárna primárně jen ve znakovém jazyce, a to bylo moc fajn. Když tam přišel slyšící člověk mohl být v autentickém prostředí, kde jsou pouze neslyšící, ale později tam začali objednávat tlumočnicka a mě to i docela vadilo, protože už to není tak autentické prostředí. Pokud přijde slyšící, měl by se v tomhle přizpůsobit. Mělo by to být přirozené prostředí. Říká se tomu taky Deaf space. Je to místo, kde se mohou neslyšící volně pohybovat a sdílet své názory“ (Anna, 42 let, vyučující na ÚJKN)

Do Znakovárny tedy může přijít kdokoliv, jak bylo při mých rozhovorech ze strany neslyšících informátorů často zmiňováno. Domnívám se, že tedy vliv na zastoupení přítomných se také odvíjí od atraktivity daného tématu, které je v komunitním centru

přednášeno, na některé události se tak dostaví větší počet lidí „nových tváří“ než na jiné. Zároveň bylo však poukazováno na fakt, že největší zastoupení představuje ve Znakovárně užší okruh neslyšících, kteří navštěvují akce pravidelně. Všechny návštěvníky, nehledě na jejich zdravotní hledisko, ale spojuje schopnost ovládat znakový jazyk nebo mu alespoň rozumět.

Rozdílná však může být motivace, která vede jednotlivé aktéry k pravidelnější návštěvě komunitního centra. Jak už bylo výše několika informátory zmiňováno Znakovárna má pro neslyšící hodnotu, především z důvodu přístupu k novým informacím, avšak slyšící častěji komunitní centrum navštěvují z důvodu zlepšení svých schopností komunikace ve znakovém jazyce, případně je zde zájem se seznámit nebo se něco o komunitě neslyšících dozvědět. Slyšící mají lepší přístup k informacích zvenčí, které zároveň dostávají o něco dříve než neslyšící, kde musí v první řadě dojít k přetlumočení do znakového jazyka. Z tohoto důvodu, tak může nabývat pro neslyšící komunitní centrum většího významu. Při rozhovorech jsme také několikrát pootevřely téma týkající se rozdílností mezi slyšícími a neslyšícími. To již přímo souvisí se zmiňovanou klasifikací prvního stupně.

„No přijde mi, že jsou slyšící trochu citlivky. Nedokážou moc říkat věci na rovinu a víc se stydí“ (Petr, 30 let)

„rozdílů mezi kulturou slyšících a neslyšících je mnoho. Slyšící jsou mnohem citlivější na vulgární vtipy nebo černý humor, ten neslyšící využívají běžně. Slyšící pak mohou mít problém s popisem některých prostorovějších situací nebo s popisem prostoru, ale jak neslyšící vnímá svět vizuálně, tak dokáže ten vizuální svět mnohem lépe popsat. Tyto kultury jsou opravdu rozdílné. Víím, že žijí velmi blízko sebe, ale ty rozdíly jsou tam opravdu znatelné“ (Zdeněk, 28 let, tlumočník a lektor)

„Součástí identity neslyšících je určitě to, že například, když se ptá učitel ve škole žáků, kteří jsou neslyšící, tak hned se rozeběhne nějaká diskuse. Ve škole, ale vidím, že slyšící vůbec neodpovídají“ (Beáta, 30 let, studentka ÚJKN)

„Důležitá je především vlastní zkušenost, prožít si diskriminaci. Neslyšící mají podobnou zkušenost, kterou slyšící člověk jednoduše postrádá. Já například denně bojuji s jazykovou

bariérou, ale vždy ji dokážu překonat. To je něco, co si neumí představit člověk, který se s tím potýkat nemusí. Pohled na svět je vlastně úplně jiný. Je pouze vizuální, nikoliv zvukový. Tento pak také ovlivňuje způsob myšlení, který je také u neslyšících jiný než u slyšících“ (Anna, 42 let, vyučující na ÚJKN).

Jak je z výpovědí patrné, svět neslyšících je ze strany aktérů vnímán jako odlišný od světa slyšících. Tento přístup k realitě se pak může podílet na pocíťování silnějšího pocitu sounáležitosti, pro některé aktéry příslušící ke skupině neslyšících. Domnívám se, že zde dochází k určitým snahám ohraničit sama sebe jako skupinu v kontrastu se skupinou slyšících (Eriksen, 2007).

7.2. KLASIFIKACE DRUHÉHO STUPNĚ n/N

Při mých rozhovorech jsem zaznamenala ještě jeden typ dělení. Nejedná se však o rozlišování mezi slyšícími a neslyšícími, dělení totiž probíhá přímo uvnitř skupiny neslyšících. Již v teoretické části jsem uváděla, jakým způsobem je v kontextu Deaf studies rozlišováno mezi neslyšícími s malým n a Neslyšícími s velkým N. Velice stručně toto členění v této chvíli připomenu. Pojem neslyšící s malým n, poukazuje převážně na sluchovou ztrátu, zahrnuje tedy mnohem širší spektrum jedinců a nesouvisí se sebeidentifikací, dle Paddenové neslyšící s malým n nejsou součástí „kultury“ neslyšících. „Kultura neslyšících“ totiž zahrnuje ty jedince, kteří sami sebe identifikují jako Neslyšící s velkým N, kteří jsou v tomto kontextu pojímáni jako zástupci kulturně-jazykové menšiny. (Padden, 1989). Někteří neslyšící na toto dělení sami upozornili, jiných jsem se v průběhu rozhovoru sama zeptala.

„Z počátku jsem tomu moc nerozuměl, ale myslím, že do velkého N patří komunita Neslyšících a do malého n ti, kteří jsou ohluchlý, nedoslýchavý“ (Zdeněk, 28 let, tlumočnick a lektor)

„Neslyšící s velkým N dává přednost znakovému jazyku a narodil se jako neslyšící. Člověk s malým n, nemá to neslyšící sebevědomí. Přizpůsobuje se mluvenému jazyku a je méně aktivní v komunitě neslyšících“ (Karolína, 45 let, lektorka znakového jazyka na ÚJKN)

„Ti neslyšící s velkým N, tak ti jsou víc proti kochleárním implantátům nebo proti mluvení. Jsou na mluvení velice citlivý, protože se domnívají, že neslyšící by měli užívat znakový jazyk. Takových lidí je ale málo. Komunita je velká, ale takových lidí je opravdu málo. Je tu hodně lidí, kteří to vnímají tak, že identitu neslyšícího člověka pociťují, ale nic víc by o tom neřekli. Jsou prostě jen neslyšící. (Wirth, 42 let, zakladatel Znakovárny a vyučující na ÚJKN)

„No, co se týče toho n/N, s tím je problém už delší dobu, protože komunita neslyšících s malým n zahrnuje všechny neslyšící, kteří umí odezírat, neumí odezírat, používají znakový jazyk nebo nepoužívají. No a komunita Neslyšících s velkým N, tak ta představuje lidi, kteří mají v uvozovkách neslyšící krev. Nemluví a používají čistě znakový jazyk. Jsou hrdí na svou kulturu, kterou mají a to všechno, co pro ně představuje být neslyšícím. To neslyšící s malým n, je spíše neutrální, ale lidé to vnímají jako něco negativního, ale tak tomu určitě není. Když se bavíme o neslyšících o všech, tak to bychom měli používat to malé n, ale když se bavíme o tom, že je někdo Neslyšící a je na to hrdý, tak bychom měli použít velké N. Když jsou např. někde vystavené plakáty na nějakou akci pro neslyšící, tak bychom měli používat malé n, protože tam jsou vítáni všichni neslyšící (Anna, 42 let, vyučující na ÚJKN).

Z těchto výpovědí je tedy jasné, že většina neslyšících informátorů, měla určitou představu o existenci tohoto dělení, někteří jasnější a někteří o něco méně, ale všichni byli schopni n/N nějakým způsobem definovat. Někteří neslyšící také popsali, jakým způsobem se o tomto fenoménu dozvěděli.

„To malý n a velký N, já jsem o tom vlastně vůbec dřív nevěděl. Až na vysoké škole na oboru Čeština v komunikaci neslyšících, jsem se o tom dozvěděl. Z počátku jsem tomu moc neporozuměl“ (Zdeněk, 28 let, tlumočnick a lektor).

„O tomto rozdělení jsem se dozvěděla až na filozofické fakultě. Dost se o tom teda šušká, ale až na vysoké škole jsem se dozvěděla podrobnosti“ (Karolína, 45 let, lektorka znakového jazyka na ÚJKN)

To částečně potvrzuje, že zde může docházet k určitému vlivu vysokoškolského prostředí na informace, které se v komunitním centru mezi skupinu neslyšících rozšiřují, v tomto případě jsou míněny informace související s klasifikací druhého stupně tedy rozlišováním mezi neslyšícími s malým na a Neslyšícími s velkým N. K tomuto rozdělování se neslyšící vztahují velice různorodě.

„Do kategorie Neslyšících s velkým N, bych se asi nestavěl. Mně totiž nevadí používat mluvený jazyk nebo odezírat ze rtů“ (Petr, 30 let).

„Já se cítím jako hrdá Neslyšící, používám to velké N. Nejsem člověk, který by používal mluvený jazyk. Využívám výhradně znakový jazyk a jsem hrdá na to, kdo jsem“ (Anna, 42 let, vyučující na ÚJKN).

„Já osobně to moc nerozlišuju. Přijdu si jako někde uprostřed. Zvládám se v komunikaci přizpůsob, jelikož mým hlavním cílem je se dorozumět“ (Zdeněk, 28 let, tlumočnick a lektor).

„Já to tolik neřeším. Dokud jsem se nedostala na Filozofickou fakultu, tak jsem o tom dělení vůbec nevěděla a postupně jsem dostávala mnohem více informací, začala jsem mít mnohem větší sebevědomí a moje N postupně rostlo, ale zároveň se potřebuji dorozumět se slyšícími. Já nevím, kam bych se měla zařadit, ale asi někam doprostřed. Jsem nějaké prostřední N“ (Karolína, 45 let, lektorka znakového jazyka na ÚJKN).

Toto dělení může dopomáhat k silnějšímu pocitu sounáležitosti, k jasnějšímu uvědomění si své identity, ale zároveň může být také určitým způsobem svazující, co se týče volby komunikačního prostředku. Převážně byla neslyšícími aktéry klasifikace druhého stupně uvažována v rovině toho, zdali je primárně užíván znakový jazyk na úkor jazyka mluveného.

Obě tato dělení s identifikací určitým způsobem souvisejí. První však zahrnuje všechny, kteří se ztotožňují s tím být neslyšícím, tedy vnímat sám sebe jako odlišného vůči slyšící dominantní společnosti na základě výše zmíněných kritérií. Nehledě na to, zda tyto rozdíly vyhodnocené neslyšícími aktéry jako relevantní,

skutečně existují nebo nikoliv, je s nimi nakládáno, tak jako by skutečně existovaly (Eriksen, 2007). Mohou tedy vést k silnějšímu sepětí skupiny a domnívám se, že se zároveň jedná o přirozené odlišování sama sebe, které vychází zevnitř dané skupiny. Druhé dělení má však odlišný charakter. Spíše se k neslyšícím dostává skrze teorie užívané v oblasti Deaf studies prostřednictvím vysokoškolského prostředí. Jelikož vychází z venku může tak docházet k určitému tříštění nebo odlišnému chápání tohoto dělení, což by se mohlo nějakým způsobem projevit také na žité praxi neslyšících aktérů. Mohlo by se dokonce propisovat přímo do prostoru Znakovárny. Znakovárnu jsem však navštívila pouze jednou, jakým způsobem se toto vnímání Neslyšících s velkým N může konkrétně promítat do prostoru, a jakým způsobem také může ovlivňovat samotné aktéry, mohu uvažovat pouze v abstraktních rovinách. Proto se do těchto končít nebudu vydávat. Uvažování o tomto členění ze strany aktérů, však může něco vypovídat o tom, jakým způsobem se o identitě ve společenství neslyšících uvažuje. Stejně jako většina fenoménů týkajících se společnosti a společenských skupin celkově, vyžaduje i tento jev další prozkoumávání, které by mohlo vést k bližšímu porozumění.

8. ZÁVĚR

V průběhu mého výzkumu zaměřeného na aktéry navštěvující komunitní centrum Znakovárna jsem se mohla přesvědčit o tom, že svět, ve kterém se neslyšící pohybují a na jehož tvorbě se sami podílejí, je specifickým světem, ve kterém se nacházejí určité faktory vytvářející vhodné podmínky pro tvorbu vzájemného pocitu sounáležitosti. Zároveň jsem si ale uvědomila, že identita je opravdu komplexním jevem, který je často těžko uchopitelný a představitelný, přesto je však pro aktéry skutečný a v běžné praxi při mnohých sociálních interakcích také prožívaný.

Ve své práci jsem si stanovila výzkumné otázky, na které se pokusím také odpovědět. Jejich znění je následující: Jaké síly mohou působit na konstrukci identity neslyšících, kteří se pohybují okolo komunitního centra Znakovárna? Jakým způsobem dochází k vyjednávání identity neslyšících a jakou zde hraje roli fyzický prostor?

Jevy, které se mohou podílet na sebeidentifikaci s určitou skupinou, jsou velice různorodé. Z toho plyne, že více různých aspektů může za určitých podmínek umožnit aktérovi pociťovat příslušnost k této dané skupině. Záleží jednak na vnitřních podmínkách tykajících se samotného aktéra, ale také na vnějších vlivech (Eriksen, 2008). Jelikož jsem měla pouze omezenou možnost navštívit prostřední Znakovárny, je pravděpodobné, že se v tomto neprobádaném terénu nachází mnohem více faktorů a vlivů nebo naopak výjimek, které s utvářením vnitřní pospolitosti skupiny neslyšících souvisejí. Já jsem jich také několik zaznamenala, nejedná se však o jediné možné faktory.

Velkou roli hraje v tomto kontextu jazyková bariéra, se kterou se neslyšící aktéři často setkávají při běžných sociálních interakcích s dominantní slyšící společností, užívající převážně mluvený jazyk. Tyto situace mohou být pro některé neslyšící aktéry méně komfortní nebo vyčerpávající, záleží však na konkrétních okolnostech dané situace. Tento přístup většinové společnosti, která nedisponuje žádnou zásadní vadou sluchového aparátu a v běžné praxi tak nevyužívá znakový jazyk, jsem se rozhodla vysvětlit Murphyho pojetím nemoci jako sociální choroby.

Dominantní společnost, která neovládá znakový jazyk, často ani nedisponuje dostatečnými vědomostmi, které se týkají komunity neslyšících. Přesné definování zdravotního stavu, tedy zda se jedná o hluchotu či nedoslýchavost, nehraje v těchto podmínkách žádnou roli. Neslyšící jsou totiž vnímáni stejně jako jakýkoliv jiní nemocný

nebo zdravotně znevýhodněný člověk. „*Nezávisle na tom, kdo jsme nebo jak jsme se do naší situace dostali, zdraví lidé se k tělesně postiženým chovají vždy úplně stejně*“ (Murphy, 1998, s. 13). V tomto postoji dominantní společnosti vůči neslyšícím hraje stěžejní roli tělo. Zdravé tělo je vnímáno jako samozřejmý stav, který je nutný a nevyhnutelný k běžnému fungování. Na funkčnosti těchto orgánů je pak stavěno vědomí toho, kdo a co jsme (Murphy, 1998). Právě i případ neslyšících, může být vnímán dominantní slyšící společností jako situace, kdy určitý tělesný nástroj nefunguje tak, jak by předpokládala obecná norma. Může tak docházet k určité stereotypní kategorizaci ze strany slyšící majority.

Takové vnímání neslyšících může v některých situacích vytvářet vnější tlak, který by mohl motivovat neslyšící k tomu, aby sebe samotné ohraničili jako skupinu, která se spíše než jako zdravotně znevýhodněná vnímá jako skupina s vlastní charakteristickou kulturou a rodným jazykem (Eriksen, 2007).

Dalším vlivem, který může s identifikací neslyšících souviset, je mnohokrát zmiňovaný zhoršený přístup k novým informacím. S tím pak také souvisí nemožnost se svobodně vyjádřit nebo se podílet na diskusích pojednávajících určitá témata. Takto částečně propojím první a druhou stanovenou výzkumnou otázku mé práce, jelikož právě prostor Znakovárny společně se skupinou aktérů, která toto místo navštěvuje, představuje místo, které tato problematika úskalí pro komunitu neslyšících určitým způsobem usnadňuje. Neslyšící se zde mohou sházet, komunikovat mezi sebou zcela svobodně nebo se dozvídat nové informace z různých vybraných oblastí.

Možnost vyjednávat identitu neslyšících je tak z velké části umožněno právě díky fyzickému prostoru, ve kterém dochází ke vzájemným sociálním interakcím. Samozřejmě v dnešní době se k těmto účelům naskytla možnost užívat také prostor virtuální. Ten však může být problematický, jelikož jsou v něm omezovány možnosti společné diskuse nebo je zde znemožněno se vyjádřit či přednášku komentovat v případě těch neslyšících aktérů, kteří neovládají psaný český jazyk dostatečně dobře a užívají primárně jazyk znakový.

Prostor tak poskytuje platformu, která je využívána k tomu, aby mohli neslyšící aktéři svobodně komunikovat ve znakovém jazyce, předávat si různé informace nebo sdílet své zkušenosti. Prostředí Znakovárny umožňuje neslyšícím se vzájemně vzdělávat, poskytovat si informace a upevňovat tak mezi sebou interpersonální vazby. „*Skupina musí mít důvod své vlastní existence a ten také obhájit*“ (Eriksen, 2008, s. 75). Domnívám se, že jeden

z hlavních důvodů v kontextu neslyšících scházejících se v komunitním centru Znakovárna, je právě jazyk a s tím související možnost přístupu k informacím.

Právě poskytování informací, které je částečně ovlivňováno vysokoškolským prostředím, ve kterém se většina neslyšících navštěvujících Znakovárnu pohybuje, pak určitým způsobem souvisí se způsoby, jakými je samotná identita vyjednávána. Je takto poskytována platforma, na které je možné šířit, prodiskutovávat nebo fixovat určité představy o kultuře neslyšících, které pak úzce souvisejí s identifikací. Kromě klasifikace prvního stupně, který odlišuje svět neslyšících od světa slyšících, se začaly mezi neslyšícími projednávat také otázky týkající se klasifikace druhého stupně (neslyšící s malým n a Neslyšící s velkým N).

V první klasifikaci dochází ze strany neslyšících k odlišování sebe sama jako skupiny se specifickou kulturou. To může do jisté míry souviset s kategorizací, skrze kterou vnímá slyšící dominantní společnost skupinu neslyšících jako zdravotně znevýhodněnou. Pak toto dělení může podporovat společné užívání znakového jazyka ze strany neslyšících nebo také zhoršený přístup k informacím. Ty jsou často neslyšícím poskytovány na základě selektivního výběru a se zpožděním. Druhá klasifikace již nezahrnuje pouze rozlišování mezi dvěma zmíněnými skupinami, ale je zde pracováno s představou související s pocitem hrdosti. To může vést v některých případech k silnějšímu pocitu přináležení ke skupině, ale zároveň může být v jiných určitým způsobem svazující, co se týče volby komunikačního prostředku.

Domnívám se, že mezi těmito děleními jsou jisté odlišnosti, je ale patrné, že identifikace je pro komunitu neslyšících něčím skutečným, žitým a díky prostoru, který poskytuje Znakovárna, také neustále prodiskutovaným fenoménem.

9. ZDROJE

BAKER, C., COKELY, D. (1999): American Sign Language: A Teacher's Resource Text on grammar and Culture. Washington, D.C.: Gallaudet University Press.

BARŠA, P. (2006): Konstruktivismus a politika identity. *Antropowebzin*, 2(1-2), s. 21-35.

BARTH, F. (1969): Ethnic groups and boundaries. The social organization of culture difference. Oslo: Universitetsforlaget.

BRUBAKER, R. (2004): Ethnicity without Groups. Cambridge, London: Harvard University Press.

BRUBAKER, R., COOPER, F. (2000): Beyond Identity. *Theory and Society*. 29(1), s. 1-47.

COKELY, D., BAKER-SHENK, C. (1980): American Sign Language. A Teacher's Resource Text on Curriculum, Methods, and Evaluation. Washington, D.C. University Press.

DIRKSEN, L., BAUMAN, H. a kol. (2008): Open Your Eyes: Deaf Studies Talking. USA: University of Minnesota Press.

ERIKSEN, T. H. (2007): Antropologie multikulturních společností: rozumět identitě. Praha: Triton.

EVANS, D. (2015): Language and Identity: Discourse in the World. New York: Bloomsbury Publishing.

FAJFROVÁ, D. (2016): Sociální a kolektivní identita pražských neslyšících. Diplomová práce. Praha, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta.

GEIST, B. (1992): Sociologický slovník. Praha: Victoria Publishing.

GLICKMAN, N. S., CAREY, J. C. (1993): Measuring Deaf cultural identities: A preliminary investigation. *Rehabilitation Psychology*, 38(4), s. 275–283.

GOFFMAN, E. (1961): Asylums: essays on the social situation of mental patients and other inmates. New York: Doubleday Anchor.

HEŘMANSKÝ, M. (2019): Zúčastněné pozorování. In: NOVOTNÁ, H., ŠPAČEK, O., ŠTOVÍČKOVÁ JANTULOVÁ, M. (2019): Metody výzkumu ve společenských vědách. Praha. Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, s. 353-390.

JENKINS, R. (2014): Social Identity. London: Routledge.

LADD, P. (2003): Understanding Deaf Culture: In Search of Deafhood. Clevedon: Multilingual Matters.

LANE, H. (2013): Pod maskou benevolence: zneschopňování neslyšící komunity. Praha: Karolinum.

MACUROVÁ, A. (2001): Poznáváme český znakový jazyk. *Speciální pedagogika*, 11(2), s. 69–75.

- MURPHY, R.F. (1998): Úvod do kulturní a sociální antropologie. Praha: Sociologické nakladatelství.
- NOVOTNÁ, H. (2019): Kvalitní strategie výzkumu. In: NOVOTNÁ, H., ŠPAČEK, O., ŠŤOVÍČKOVÁ JANTULOVÁ, M. (2019): Metody výzkumu ve společenských vědách. Praha. Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, s. 257-288.
- PADDEN, C. (1989): Deaf community and the Culture of Deaf People. In: WILCOX, S. (ed.) American Deaf Culture: An Anthology. Burtonville: Linstok Press, s. 1-16.
- PALEČEK, M. (2008): Identita, podivný pojem. Antropowebzin, 1, s. 1-8.
- SANDLER, W. (2008): The syllable in sign language: considering the other natural language modality. Ontogeny and Phylogeny of Syllable Organization, Festschrift in Honor of Peter MacNeilage. New York: Taylor Francis.
- SHIVAIROVÁ, O., KAJANOVÁ, A., MRHÁLEK, T. (2021): Identita Romů. Anthropologia integra, 12(1), s. 31-33
- ZANDLOVÁ, M. (2015): Aromuni v Bulharsku: Revitalizace a její kontexty. Disertační práce. Praha, Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií.
- ZANDLOVÁ, M. (2019): Rozhovor. In: NOVOTNÁ, H., ŠPAČEK, O., ŠŤOVÍČKOVÁ JANTULOVÁ, M. (2019): Metody výzkumu ve společenských vědách. Praha. Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, s. 315-352.
- ZNAKOVÁRNA, z. s. (2015-2022): Znakovárna. O nás [online]. [cit. 2022-05-04]. Dostupné z: <https://www.znakovarna.cz/>